

‘VAN KREPEERGEVAL NAAR DAKLOZE EN VAN DRUGSPROBLEEM NAAR WOONPROBLEEM’

**BEELDVORMING VAN NEDERLANDSE
DAKLOZEN IN NATIONALE
NEDERLANDSE DAGBLADEN**

Jessy de Cooker & Vera Boonman,
Augustus 2021

‘VAN KREPEERGEVAL NAAR DAKLOZE EN VAN DRUGSPROBLEEM NAAR WOONPROBLEEM’

Jessy de Cooker & Vera Boonman, augustus 2021

DE DRIE KERNPUNTEN VAN DIT ONDERZOEK:

1: VAN ‘ZWERVER’ NAAR ‘DAKLOZE’

Het woord ‘zwerver’ sterft op journalistiek vlak uit. Dit kan gerelateerd zijn aan het feit dat de betekenis van het woord ‘zwerfen’ volgens Van Dale niet (meer) overeenkomt met de leefomstandigheden van dakloze mensen anno nu. Ter vervanging van het woord ‘zwerver’ worden vaker neutralere beschrijvingen gebruikt als daklozen, thuislozen of nomaden.

2: WEG VAN STIGMATISEREND LABELS

Journalisten leren tijdens hun opleiding dat ze synoniemrijk moeten schrijven. In dit onderzoeksproject zijn we tientallen verschillende uitdrukkingen tegengekomen waarmee dak- en thuisloze mensen beschreven worden. In de steekproef, die dit onderzoek is, vallen verschillende zaken op.

In 1999 vloeien er – naast het sterk aanwezige gebruik van het woord ‘zwerver’ – in de onderzochte kranten stevige termen als ‘tuig’, ‘zeer problematische personen’, ‘mannen met de fles’, en ‘krepeergevallen’ uit de journalistieke pennen om dak- en thuisloze mensen te beschrijven. In 2009 valt op dat de dakloosheidstatus van de persoon centraler staat. Het gaat in journalistieke artikelen over de ‘dakloze alcoholist’ en ‘dakloze zorgmijders’, maar ook over ‘mensen met een probleem’ en ‘mensen die buiten leven’. In 2019 is het label- en synoniemengebruik neutraler er wordt meer geschreven over de homogene groep ‘daklozen’. Ook komen er meer termen naar voren zoals ‘economische daklozen’ en ‘dak- en thuisloze jongeren’. Er wordt in de context van dakloze mensen geschreven over ‘verslaafden’ of ‘GHB-verslaafden’, maar er wordt geen directe verbinding gelegd tussen de dakloze status van de omschreven persoon en het label/beschrijving.

3: EEN TOEKOMST ZONDER DAKLOZE MENSEN

In verschillende journalistieke artikelen die gebruikt zijn voor dit onderzoek worden toekomstperspectieven voor de situatie van dak- en thuisloze mensen in Nederland beschreven. Uit de steekproef in dit onderzoek blijkt dat er geen journalistieke opvolging van de toekomstperspectieven is uit eerdere jaren. Hierdoor lijken deze perspectieven te bestaan in een vacuüm en kan er onduidelijkheid ontstaan bij een lezerspubliek waarom er nog altijd dak- en thuisloze mensen in Nederland zijn.

Daarnaast valt op dat de verantwoordelijkheid voor een toekomst zonder dak- en thuisloze mensen in Nederland amper bij de dak- en thuisloze zelf gelegd wordt. In de 102 artikelen waarin een oplossing werd vermeld over de huidige situatie van de dakloze mensen of de nationale situatie rond dak- en thuisloosheid was de dakloze persoon in slechts 17 gevallen ook actief onderdeel van de oplossing (17 procent). Vaker zijn er instanties als gemeentes, pilots of andere hulpprojecten die als verantwoordelijke omschreven worden voor de verandering van de situatie van de dak- en thuisloze persoon.

Dit onderzoek is onderdeel van het project Het Beelddepot, wat onderdeel is van het Bouwdepot, een pilot waarin thuisloze jongeren een jaar lang een vast maandelijks inkomen ontvangen om zelf te bouwen aan hun toekomst. Het Beelddepot heeft het doel om tot nieuwe begrippen en beelden te komen die beter aansluiten op de problematiek van dak- en thuisloze jongeren en bijdragen aan een wenkend toekomstperspectief.

Het Beelddepot is een project in samenwerking met Stichting Zwerfjongeren Nederland en wordt gesteund door Het Kansfonds. Meer info op hetbeelddepot.nl.

INHOUDSOPGAVE

2. INLEIDING	4
2.1 Probleemstelling	4
2.2 Afbakening	4
3. THEORETISCH KADER	5
4. METHODE	6
5. RESULTATEN EN ANALYSE	7
5.1 Achtergrond, beeldvorming, problematiek	7
5.1.1 Context	8
5.1.2 1999	8
5.1.2.1 Beeldvorming	8
5.1.2.2 Problematiek	9
5.1.3 2009	9
5.1.3.1 Beeldvorming	10
5.1.3.2 Problematiek	10
5.1.4 2019	11
5.1.4.1 Beeldvorming	11
5.1.4.2 Problematiek	11
5.1.5 Een samenleving die de verzorgingsstaat steeds verder uitkleedde	12
5.2 Labels: homogeen gebruik en focus op drank- en drugsmisbruik	12
5.3 Verantwoordelijkheid in de oplossingsrichting: de dakloze persoon of de instantie	14
5.4 Toekomstperspectief: pilots en bestuurlijke plannen	15
6. CONCLUSIE	15
6.1 Vooruitzicht	16
6.2 Discussie	17
7. BRONNENLIJST	17

2. INLEIDING

De traditionele dakloze bestaat niet meer. Dit stelt Lia Van Doorn, lector HU (Innovatieve Maatschappelijke Dienstverlening). In jaren 90 was het nog een homogene groep van autochtone mannen met zorggerelateerde problemen als verslaving of psychiatrische ziektebeelden. Voor deze groep liep tussen 2006 tot en met 2014 een Plan van Aanpak maatschappelijke opvang, waarbij de eerste fase van dit plan gericht was op deze groep 'buitenslapers' met een verslaving en/of psychische stoornis.¹ Het aantal daklozen halveerde van ruim 30.000 naar ongeveer 15.000 in 2011. Tussen 2009 en 2019 verdubbelde het aantal van 18.000 naar bijna 40.000.²

Tegelijkertijd was er volgens Van Doorn een verandering van het profiel van daklozen zichtbaar. Bovenbeschreven profiel voldoet niet meer. Er is een toename van het aantal jonge daklozen: het aandeel zwerfjongeren is drie keer groter dan in 2009, ruim de helft van de daklozen heeft een niet-westerse migratieachtergrond en ongeveer 10 procent komt uit Midden- en Oost-Europa.³ Onder de nieuwe categorieën daklozen vinden we ook mensen met alleen een huisvestingsprobleem: zonder bijkomende zorggerelateerde problematiek als psychiatrie of verslaving.⁴

Interessant is het om te zien hoe en of deze twee groepen beschreven worden in de media. Volgens Fairclough worden taal en cultuur door elkaar beïnvloed. De manier waarop taal gebruikt wordt, wordt beïnvloed door en heeft impact op sociale en culturele processen in samenlevingen.⁵ Daarnaast kan, volgens De Boer en Brennecke, het gebruikte mediaframe bepalen vanuit welk perspectief het publiek het onderwerp gaat bekijken.⁶ Uit onderzoek van Van Steenbergens blijkt dat stigmatiserende labels rondom dakloosheid een negatief zelfbeeld versterken.⁷ De publieke opinie is gebaseerd op de sporadische, weinig representatieve ontmoetingen met daklozen op straat, of op nieuwsberichten en beelden waarin steeds dezelfde stereotypes terugkeren. Zo wordt in journalistieke verslaggeving vaak ten onrechte het daklozenbestaan als een keuze afgeschilderd. Het labelen van sociale problemen als 'dak- en thuisloze jongeren' door politici, professionals, beleids- en mediamakers staat duurzame impact in de weg, blijkt uit het proefschrift *Zonder marge geen centrum* van Frank van Steenbergens dat in oktober 2020 verscheen. Op basis van tien jaar onderzoek concludeert Van Steenbergens dat een label als 'zwerfjongeren' niet bijdraagt aan een adequate aanpak van die problemen.

Labels creëren een systeem dat zichzelf in stand houdt. Volgens een omvangrijke Canadese studie uit 2011 naar de impact van negatieve beeldvorming in de media blijkt dat media negatieve associaties in stand houden en suggereren dat er alternatieve kaders gepresenteerd moeten worden om de publieke opinie te beïnvloeden.⁸ Is er paral-

lel met het veranderende profiel van daklozen in Nederland ook een ander mediaframe ontstaan dat daklozen beschrijft en belicht in media-uitingen? Of blijven de media achter? In Nederland is er vooralsnog geen onderzoek gedaan naar de negatieve beeldvorming rondom dakloze jongeren, noch is er gekeken naar het effect van beeldvorming op het toekomstperspectief van deze kwetsbare groep jongeren.

2.1 PROBLEEMSTELLING

Om inzicht te krijgen in de meest gebruikte woorden en begrippen rondom dak- en thuisloosheid hebben we een discoursanalyse uitgevoerd over de jaren 1999, 2009 en 2019.

De jaren 1999, 2009 en 2019 worden onderzocht om verschillen of overeenkomsten in de tijdgeest te vinden. Zo is 'de traditionele dakloze' in de jaren '90 volgens Van Doorn nog een homogene groep van autochtone mannen met zorggerelateerde problemen zoals verslaving of psychiatrische ziektebeelden. Maar deze groep veranderde sterk na 2009: het aandeel dakloze jongeren is drie keer groter en ruim de helft van de dakloze mensen heeft een niet-westerse migratieachtergrond.⁹ Is dit beeld van de dakloze mensen ook veranderd in de media? Met deze drie ijkpunten probeert dit onderzoek daar achter te komen.

We hebben daarbij verschillende Nederlandse dagbladen onderzocht: De Telegraaf, Algemeen Dagblad, De Volkskrant en Trouw. Op deze manier is het mogelijk om eventuele veranderende beeldvorming bloot te leggen, net als mogelijke verschillen in tijdgeest en medium. Dit wordt gedaan vanuit de hoofdvraag:

HOE IS DE BEELDVORMING IN DE BERICHTGEVING VAN NEDERLANDSE DAGBLADEN OMTRENT DAK- EN THUISLOOSHEID VERANDERD IN 1999, 2009 EN 2019?

Deze hoofdvraag kent de volgende deelvragen:

- 1. WAT WAS DE POLITIEKE EN ECONOMISCHE SITUATIE IN NEDERLAND IN 1999, 2009 EN 2019?**
- 2. HOE KWAMEN DAKLOZE MENSEN NAAR VOREN IN DE BERICHTGEVING VAN NEDERLANDSE DAGBLADEN IN 1999?**
- 3. HOE KWAMEN DAKLOZE MENSEN NAAR VOREN IN DE BERICHTGEVING VAN NEDERLANDSE DAGBLADEN IN 2009?**
- 4. HOE KWAMEN DAKLOZE MENSEN NAAR VOREN IN DE BERICHTGEVING VAN NEDERLANDSE DAGBLADEN IN 2019?**

¹ Lia van Doorn, "De traditionele dakloze bestaat niet meer," *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* (zomer 2020 nummer 2), 42.

² Maartje Coumans, Koos Arts en Hans Schmeets, "Vervolgonderzoek daklozenstatistiek 2009-2018," Centraal Bureau voor de Statistiek, november 2019, 3; CBS, "Aantal daklozen sinds 2009 meer dan verdubbeld," CBS.nl, 23 augustus 2019, geraadpleegd op 2 februari 2021 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/34/aantal-daklozen-sinds-2009-meer-dan-verdubbeld>.

³ *Ibid.*

⁴ Van Doorn, "De traditionele dakloze bestaat niet meer," 43.

⁵ Norman Fairclough, *Media Discourse*, (London: Bloomsbury Academic, 1995), 18.

⁶ Connie de Boer en Swantje Brennecke, *Media en publiek: Theorieën over media-impact*. (Amsterdam, Nederland: Boom Lemma, 2009), 206

⁷ Frank van Steenbergens, "Zonder marge, geen centrum," (PHD diss. Erasmus Universiteit Rotterdam, 2020), 116.

⁸ Solina Richter, Kathy Kovacs Burns, Yuping Mao, Jean Chaw-Kant, Moira Calder, Ramadimetja Mogale, Lyla Goin en Kerry Schnell. "Homelessness coverage in major Canadian newspapers, 1987-2007." *Canadian Journal of Communication*, 36(4) (2011), 621.

⁹ Van Doorn, "De traditionele dakloze bestaat niet meer," 43

2.2 AFBAKENING

Dit onderzoek analyseert berichtgeving van drie dagbladen met de hoogste oplages: De Telegraaf, Algemeen Dagblad en de Volkskrant. Daarnaast wordt Trouw als vierde krant geanalyseerd, vanwege het levensbeschouwelijke karakter en de extra verdieping dat dit dagblad regelmatig biedt. In haar missie meldt de redactie van Trouw: 'Wij signaleren en analyseren niet alleen maatschappelijke problemen, maar gaan ook op zoek naar oplossingen'.¹⁰ Daarnaast waarborgt de redactie van de krant naar eigen zeggen 'het streven naar gerechtigheid, vrijheid, vrede en naastenliefde'. Dit zijn idealen die volgens het missiedocument van Trouw terugkomen in de wijze waarop de krant rapporteert over het nieuwsbericht.¹¹ Trouw staat als vijfde op de lijst in het gebied van oplagecijfers.

Op basis van dit longitudinaal onderzoek wordt niet alleen de verschuivende beeldvorming rondom dak- en thuisloosheid in kaart gebracht en tevens afgezet tegen ontwikkelingen op het gebied van beleid en bestuur. Zo werd in 1999 onder het bewind van premier Wim Kok een sociaal liberale koers gevaren. Als regeringspartijen namen PvdA, VVD en D66 deel aan het kabinet. Dit kabinet was een voortzetting van Kabinet Kok 1 en wordt ook als Paars 2 aangeduid. Er was een gunstig economisch tijden er werden enkele belangrijke sociaal-maatschappelijke wetten doorgevoerd. Het kabinet in 2009 - het kabinet Balkenende IV bestond uit een coalitie van CDA, PvdA en ChristenUnie. Deze periode wordt vooral gekleurd door een zware economische crisis. Toch werd er juist in deze periode gestreefd naar grotere sociale samenhang, veiligheid en respect. 2019 is de periode van Rutte 3 waarbij regeringspartijen VVD, D66, CDA en Christenunie samenwerkten. Dit kabinet kwam in 2021 ten einde vanwege een parlementair onderzoek naar de kinderopvang.

3. THEORETISCH KADER

Op dit moment kent Nederland een pluriform medialandschap, waarbij specifieke massamediamarkten als kranten, tijdschriften, radio en televisie een rol spelen in de maatschappelijke meningsvorming.¹² De journalistieke organisaties spelen een rol binnen de Nederlandse democratie als partijen die burgers de bouwstenen voor hun opinies meegeven door hen op de hoogte te houden van de nieuwsgestroom in de wereld.¹³ Een van de centrale waarden daarin is het verlenen van een publieke dienst, aangezien mensen journalistieke media gebruiken voor hun nieuws.¹⁴

Hutson en Liddiard¹⁵ en Lee et al.¹⁶ veronderstellen daarbij dat journalistieke media niet enkel een aanzienlijke agendamacht in de samenleving hebben die gebaseerd is op de invloed van de media op het ontstaan van meningen en opinies van het publiek. Media beïnvloeden beeldvorming bij het publiek door dagelijks te beslissen welke informatie het publiek al dan niet krijgt en op welke manier(en).¹⁷ Journalistieke berichtgeving heeft ook impact op de betekenis die beleidsmakers en andere doelgroepen of individuen geven aan openbare beleidskwesties.

Dit is in lijn met de observatie vanuit de culturele-indicatorenbenadering van Gerbner (1986) dat media in Westerse samenlevingen zorgen voor socialisatie en cultuur door mensen te vertellen wat er speelt, waarom dit van belang is en welke normen hieraan verbonden zijn. Media bouwen beelden van mensen over een bepaald thema op en onderhouden deze.¹⁸ Daarbij is er een verschil tussen de mediawerkelijkheid en de echte werkelijkheid, waarbij alle onderwerpen, invalshoeken en weergaven in het nieuws kunnen afwijken van de wereldse realiteit.¹⁹ Het in de media geschetste beeld van een gebeurtenis, persoon of organisatie kan bepalen vanuit welk perspectief het publiek dit onderwerp gaat bekijken.²⁰ De culturele-indicatorenbenadering van Gerbner is discutabel door een veronderstelde non-selectiviteit van mediagebruik, waarbij volgens Gerbner vrijwel alle media dezelfde normen uitdragen.²¹ Bij Nederlandse kranten zijn er - wat de normen die zij uitdragen betreft - echter wel degelijk (nuance)verschillen te ontwaren. Zo staat De Volkskrant te boek als medium met een linkse politieke oriëntatie en wordt De Telegraaf gezien als een rechts, populair dagblad.²²

De noties van de eigen maatschappelijke verantwoordelijkheid van journalistieke organisaties zijn, volgens McQuail²³, echter vaak zwak, tegenstrijdig of ideologisch gemotiveerd en verschillen van land tot land. Tegelijkertijd heeft de manier waarop de media door nieuwsconsumenten worden gebruikt vaak invloed op de kwaliteit van het publieke discours en dit mediadiscours draagt ook bij aan het proces waarmee het publiek een beeld schept van de sociale realiteit.²⁴ Media kunnen hierbij door specifieke waarden, feiten en andere overwegingen te benadrukken het beeld van het publiek van een bepaald onderwerp beïnvloeden.²⁵ Dit is belangwekkend aangezien de focus in de berichtgeving bij mainstreamnieuwsorganisaties op problemen, crises en negativiteit ligt, een ontwikkeling die ertoe leidt dat het mediapubliek gedesillusioneerd raakt en geen belangstel-

10 Trouw, "Over ons," Trouw.nl, 5 juni 2019, geraadpleegd op 9 februari 2021 via <https://www.trouw.nl/nieuws/over-ons-b7aea298/>.

11 *ibid.*

12 Mediamonitor, "Vormen van Mediaconcentratie," Commissariaat van de Media, geraadpleegd op 5 maart 2021 via <https://www.mediamonitor.nl/methodiek-2/vormen-van-mediaconcentratie/>.

13 *Ibid.*; C. van Hoewijk, "The Role of the Media in Informing the Public (Press, Radio, Television)," in Hippus H., Lauter H., Ploog D., Bieber H., van Hout L. (eds) *Rehabilitation in der Psychiatrie* (Springer, Berlin, Heidelberg, 1989), 337.

14 Mark Deuze, "What Journalism Is (Not)," *Social Media + Society*, (April 2019), 1; Walter Lippmann, *Public opinion*, (New York, NY: Free Press, 1997 (Het origineel werd gepubliceerd in 1922)).

15 Susan Hutson en Mark Liddiard, *Youth homelessness: The construction of a social issue* (London: Macmillan, 1994), 97.

16 Barrett Lee, Bruce Link en Paul Toro, "Images of the homeless: Public views and media messages," *Housing Policy Debate*, 2 (1991), 649.

17 Jos Nijkraak, Jordy Gosselt, en Jan Gutteling, "Competing frames and tone in corporate communication versus media coverage during a crisis," *Public Relations Review* 41 (2015): 81;84.

18 George Gerbner, Larry Gross, Michael Morgan en Nancy Signorielli, "Living with Television: The Dynamics of the Cultivation Process," Jennings Bryant and Dolf Zillmann (eds.) in *Perspectives on Media Effects*, (Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1986), 23.

19 Shrum, L.J., "Media consumption and perceptions of social reality: Effects and underlying processes," in Bryant, J. & Zillmann, D. (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research* Mahwah, NJ: Erlbaum, 2002), 73; Gabriel Weimann, *Communicating unreality: Modern media and the reconstruction of reality*, (Thousand Oaks, CA: Sage, 2000).

20 De Boer en Brennecke, *Media en Publiek*, 206; Gerbner et al., "Living with Television", 19.

21 De Boer en Brennecke, *Media en Publiek*, 158-161.

22 Asscher, L.F., Dommering, E.J., Van Eijk, N.A.N.M. & Franken van Bloemendaal, A., *Het redactiestatuut bij dagbladen*, (Apeldoorn, Nederland: Het Spinhuis, 2006), 1; Pew Research Centre, "Informatieblad: Opvattingen over nieuwsmedia en politiek in Nederland," 30 november 2018, geraadpleegd op 8 maart 2021, via: <https://www.pewresearch.org/global/fact-sheet/informatieblad-opvattingen-over-nieuwsmedia-en-politiek-in-nederland/#het-gebruik-van-sociale-media-en-zienswijzen>

23 Dennis McQuail, *Journalism and Society*, (Amsterdam: Sage Publications, 2001), 28.

24 Richter et al. "Homelessness coverage in major Canadian newspapers," 621.

25 Thomas Nelson, Rosalee Clawson en Zoe Oxley, "Media Framing of A Civil Liberties Conflict and Its Effect on Tolerance," *The American Political Science Review*. 91 (1997), 568.

ling meer heeft voor maatschappelijke vraagstukken.²⁶

Deze negatieve emoties ontmoedigen daarnaast maatschappelijke participatie.²⁷ Ook daalt het vertrouwen van burgers in de journalistiek, omdat deze steeds verder zou afstaan van de belevingswereld van burgers.²⁸ Hierdoor ontstaat het besef in de van oudsher conservatieve mediawereld dat verandering noodzakelijk is om het vertrouwen in de media weer te laten toenemen en om uiteindelijk nieuw-sconsumenten weer aan zich te binden.²⁹ Vanuit dit bewustzijn zijn tijdens het afgelopen decennium nieuwe stromingen als positieve journalistiek, de constructivistische, solutionistische en activistische journalistiek ontstaan met een nadruk op constructieve berichtgeving. Hieruit ontstaat ook het perspectief voor een journalist die handelt vanuit de rol als een maatschappelijke change-agent, die niet enkel problemen met een afstandelijke houding documenteert, maar zich in plaats daarvan inzet voor maatschappelijke vooruitgang.³⁰

Internationale onderzoeken naar het mediadiscours rond dakloosheid en samenhangende vraagstukken als armoede, inkomensongelijkheid, huisvestingsbeleid en sociale bijstand tonen hoe massamedia juist rond deze onderwerpen bijdragen aan de instandhouding van de status quo door de reproductie van dominante discoursen.³¹ Volgens Devereux ontstaat dit door een combinatie van factoren waaronder: (1) een gebrek aan adequate uitleg van wat dakloosheid is; (2) een onwil om te concentreren op de structurele oorzaken van dakloosheid; (3) het gebruik van stereotypen die daklozen homogeniseren, stigmatiseren, exotiseren en infantiliseren; (4) een te grote nadruk op liefdadigheid als het meest geschikte (en onvermijdelijke) antwoord op dakloosheid; (5) een focus op de 'heldendaden' van daklozenactivisten of beroemdheden zoals voetballers, mediapersoonlijkheden en rocksterren die 'hun steentje bijdragen' voor de daklozen.³² Onderzoek naar de beeldvorming van Canadese daklozen in Canadese media van Richter et al. bevestigt dat de media negatieve associaties in stand houden en dat berichtgeving rond daklozen zich richt op vier hoofdthema's: 1) huisvestingsgerelateerde onderwerpen; 2) gemeenschapsgebonden hulp en steun; 3) profilering van dakloosheid en daklozen; 4) berichten over de economische factoren die ten grondslag liggen aan dakloosheid. Hierbij is er nagenoeg geen aandacht voor de achterliggende sociale factoren van dakloosheid.³³

In Nederland is er vooralsnog geen onderzoek gedaan naar het mediadiscours – en hiermee de vorming van de publieke

opinie – van daklozen in de Nederlandse media. Wel identificeerde Van Steenberghe op basis van een media-analyse van lokale en nationale dagbladen in de periode 1990-2018 van het label 'Zwerfjongeren' een kentering in populariteit rond 2007-2008, met 2008 als piekjaar.³⁴ Tijdens dit eerste jaar van de economische kredietcrisis "verschenen diverse onderzoeken over 'zwerfjongeren' en hun karakteristieken. [...] In de berichtgeving ging de notificatie van stijgende aantallen veelal gepaard met portretten van jongeren. De politiek werd op basis van deze (onderzoeks)rapporten aangesproken waardoor ook lokale steden vergeleken werden in dagbladen".³⁵ Voor 2007 werd de term 'Zwerfjongeren' vrijwel uitsluitend gebruikt in lokale dagbladen (zoals in het Eindhovens Dagblad en het Dagblad van het Noorden). De Telegraaf gebruikt als enige landelijke dagblad de term. Vanaf 2007 verschijnt de term in alle andere landelijke dagbladen, zoals AD, Trouw, NRC, Volkskrant, Reformatisch Dagblad, Metro, Spits. Van Steenberghe betitelt 2008 als "het ontdekkingsjaar van de 'zwerfjongere' waarin de groep steeds meer in kaart wordt gebracht".³⁶ Hierbij heeft de 'zwerfjongere' zijn intrede gedaan in het Nederlandse mediadiscours. Dit is van belang aangezien media door de kloof kunnen overbruggen tussen de gemedieerde ervaring van daklozen en onze ervaring op straat.³⁷ Zonder deze media-uitingen blijft de meningsvorming bij de meerderheid van het publiek beperkt tot en door incidentele ervaringen met daklozen of berichtgeving in de media.³⁸

4. METHODE

Om inzicht te krijgen in de meest gebruikte beelden, woorden en begrippen rondom dak- en thuisloosheid volgt een discoursanalyse over de jaren 1999, 2009 en 2019 uit verschillende Nederlandse dagbladen (De Telegraaf, Algemeen Dagblad, De Volkskrant en Trouw).

In het boek *Media Discours* geeft Norman Fairclough het nut van het analyseren van media-uitingen weer. Hij stelt dat er drie soorten vragen te stellen zijn bij deze media-uitingen: '1) Hoe wordt de wereld (gebeurtenissen, relaties, etc.) weergegeven? 2) Welke identiteiten hebben de betrokkenen volgens de media-uitingen? 3) Welke relaties worden beschreven tussen de betrokkenen? Fairclough ziet het discours, dat onder meer ontstaat via media-uitingen, als een 'sociale interactie, waarin mensen in sociale situaties met elkaar omgaan'.³⁹ Fairclough is samen met, onder meer, Van Dijk een van de grondleggers van de academische methode Critical Discourse Analysis (CDA) die in de jaren negentig ontstond. Critical Discourse Analysis (CDA) is een geschikte

26 Johan Galtung en Mari H. Ruge. "The Structure of Foreign News: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers," *Journal of Peace Research* 2 (1) (1965); Tony Harcup en Deidre O'Neill, "What is News? Galtung and Ruge Revisited," *Journalism Studies* 2 (2) (2001); Laura Oliver, "And Now for the Good News: Why the Media Are Taking a Positive Outlook," *The Guardian*, 1 augustus 2016, geraadpleegd op 8 maart 2021, <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/01/and-now-for-good-news-why-media-taking-positive-outlook>; Uwe Krüger, "Constructive News: A New Journalistic Genre Emerging in a Time of Multiple Crises," *In The Future Information Society: Social and Technological Problems*, edited by Wolfgang Hofkirchner and Mark Burgin, (Singapore: World Scientific Publishing Co., 2017).

27 Mariska Kleemans, Rebecca de Leeuw, Janel Gerritsen en Moniek Buijzen, "Children's Responses to Negative News: The Effects of Constructive Reporting in Newspaper Stories for Children," *Journal of Communication*, 67(5) (2017), 781.

28 Ulrik Haagerup, *Constructive Journalism: Why Negativity Destroys the Media and Democracy – And How to Improve Journalism of Tomorrow*, (Rapperswil: InnoVatio Publishing, 2014).

29 Liesbeth Hermans en Nico Drok, "Placing Constructive Journalism in Context," *Journalism Practice*, 12(6) (2018), 684.

30 Krüger, "Constructive News," 403.

31 Celine-Marie Pascale, "There's No Place Like Home: The Discursive Creation of Homelessness," *Cultural Studies <-> Critical Methodologies* 5, no. 2 (May 2005), 258; 261; 264; Richter et al. "Homelessness coverage in major Canadian newspapers," 621; Steve Platt, "Home Truths: Media Representations of Homelessness," *In Franklin, B. (Ed.) Social Policy, The Media and Misrepresentation*, (London: Routledge, 1999), 112.

32 Eoin Devereux, "Thinking Outside The Charity Box: Media Coverage of Homelessness," *European Journal of Homelessness* (Dec 2015. Vol 9.2), 263.

33 Richter et al., "Homelessness coverage in major Canadian newspapers," 627.

34 Van Steenberghe, *Zonder centrum geen marge*, 190.

35 *ibid.*

36 *Ibid.*

37 Lee et al. *Paginummer ontbreekt*

38 Richter et al., "Homelessness coverage in major Canadian newspapers," 621.

39 Fairclough, *Media Discourse*, 18.

methode voor deze discoursanalyse, omdat CDA zich richt op het onderzoeken van discursieve macht door het bestuderen van verschillende teksten en de manier waarop we discours gebruiken om de context van onze samenlevingen te vormen en om ons onderdeel laten voelen van deze gemeenschappen.⁴⁰

Aan de hand van de onderliggende theorie achter Critical Discours Analyse hebben we variabelen vastgesteld om elk artikel te analyseren. Om te beginnen hebben we hier gekeken naar de samenstelling van de groep daklozen. Volgens Van Doorn verandert deze. Ook in een onderzoek specifiek naar zwerfjongeren zag de Rekenkamer in 2009 dit terug in deze groep. Volgens ondervraagde hulpverleners werd de problematiek zwaarder, met meer drank- en drugsgebruik en psychische beperkingen. De oorzaak was echter lastig te vinden.⁴¹ Om te kijken naar de invloed op de beeldvorming van deze groepen daklozen, gebruiken we tijdens het analyseren van de artikelen daarom de volgende variabelen:

WELK BEELD WORDT GESCHETST VAN DE DAKLOZE PERSOON?

WELKE PROBLEMATIEK VAN DE DAKLOZE MENSEN WORDT ER GENOEMD (DRUGS / ALCOHOL / FAMILIE / GEMEENTE)?

Vervolgens kijken we naar de termen die gebruikt worden voor het omschrijven van daklozen. Het labelen van sociale problemen als 'dak- en thuisloze jongeren' door politici, professionals, beleids- en mediamakers staat duurzame impact in de weg, blijkt uit het proefschrift *Zonder Marge geen Centrum* van Frank van Steenberg en dat in oktober 2020 verscheen. Op basis van tien jaar onderzoek concludeert Van Steenberg dat een label als 'zwerfjongeren' niet bijdraagt aan een adequate aanpak van die problemen. Labels creëren een systeem dat zichzelf in stand houdt. Jongeren moeten elke keer opnieuw het label gebruiken om hulp te krijgen. Ze moeten zichzelf profileren als dak- of thuisloos en steeds weer hun geschiedenis vertellen aan verschillende ambtenaren en hulpverleners.⁴² Op die manier blijven ze vastzitten in het verleden in plaats van dat ze zich kunnen richten op de toekomst. Bij het analyseren van de artikelen gebruiken we daarom de volgende variabelen:

WELKE LABELS KOMEN ER IN HET ARTIKEL VOOR (ZWERFJONGEREN, DAK- OF THUISLOZE JONGEREN, SPOOKJONGEREN, BANKHOPPERS, ETC.)?

Als laatste onderzoeken we hoe constructief de insteek van de artikelen zijn. Zo richt 'mainstreamnieuws' zich veel op problemen, crises en negativiteit, maar is er een tegenreactie in opkomst: constructivistische, solutionistische en activistische journalistiek.⁴³ Het bewustzijn groeit dat constructieve berichtgeving kan helpen bij het vormen van een beter toekomstperspectief voor de groep waar het verhaal over gaat. Sommigen zien in deze vormen van journalistiek ook een mogelijkheid voor de journalist als een maatschappelijke change-agent.⁴⁴ In de artikelen kijken we daarom ook of er constructieve oplossingen of een toekomstperspectief genoemd wordt voor dakloze mensen. Bij het analyse-

ren van de artikelen gebruiken we daarom ook de volgende variabelen:

WELKE (CONSTRUCTIEVE) OPLOSSINGEN WORDEN ER GENOEMD?

WAT VOOR TOEKOMSTPERSPECTIEF WORDT GENOEMD?

Op deze manier is het mogelijk om eventuele veranderende beeldvorming bloot te leggen, net als mogelijke verschillen in tijdgeest en medium. Dit wordt gedaan vanuit de hoofdvraag: Hoe is de beeldvorming in de berichtgeving van Nederlandse dagbladen omtrent dak- en thuisloosheid veranderd in 1999, 2009 en 2019?

Het onderzoeksmateriaal is verzameld via de journalistieke database NexisUni. Daarbij is gezocht op de zoektermen 'Daklozen', 'Thuislozen', 'Dakloosheid' en 'Thuisloosheid'. Dit zijn gangbare termen om mensen die dak- of thuisloosheid ervaren of hun situatie te beschrijven, zoals Devereux beschrijft.⁴⁵ Per onderzoeksjaar zijn veertig artikelen onderzocht, waarbij ieder medium vertegenwoordigd werd via tien artikelen die door middel van steekproef gekozen zijn.⁴⁶ Hierbij zijn artikelen gekozen die expliciet dakloosheid in Nederland als onderwerp hadden. Daarnaast is bij deze selectie ook gelet op lengte van de artikelen. Er is gekozen om geen zogeheten 'kortjes' (korte artikelen van enkele tientallen woorden) mee te nemen, maar artikelen te analyseren met een minimale lengte van zestig woorden. Deze selectie artikelenkeuze heeft impact op de resultaten, maar aangezien het onderzoeksmateriaal artikelen van verschillende dagbladen bevat, evenals het feit dat het materiaal bestaat uit artikelen uit verschillende journalistieke genres (van korte nieuwsberichten en reportages tot diepte-interviews en columns) geeft het voldoende afspiegeling van het gehele discours rondom dakloze mensen in 1999, 2009 en 2019.

5. RESULTATEN & ANALYSE

Na analyse van de voor dit onderzoek bestudeerde artikelen vallen enkele observaties op: het gebruik van homogeniserende labels, focus bij het labelgebruik op drank- en drugsmisbruik en de verantwoordelijke positie van de dakloze persoon bij het oplossen van zijn/haar dakloosheid. Deze resultaten zullen hieronder verder toegelicht worden en daarmee dienen als bewijs voor het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek in het volgende hoofdstuk.

5.1 ACHTERGROND EN BEELDVORMING + PROBLEMATIEK

Om de beeldvorming van dakloosheid in de media te kunnen begrijpen, is het belangrijk om dit in het perspectief van de tijd te kunnen plaatsen. Dit hoofdstuk gaat daarom over de historische context die vooraf ging aan 1999, en schetst vervolgens de economische, sociale en politieke situatie in 1999, 2009 en 2019. In dat kader wordt er gekeken naar de

⁴⁰ Fairclough, *Media Discourse*, 204.

⁴¹ Algemene Rekenkamer, "Opvang zwerfjongeren 2008," Algemene Rekenkamer, (Den Haag, 2008).

⁴² Van Steenberg, "Zonder marge, geen centrum," 116.

⁴³ Johan Galtung en Mari H. Ruge. "The Structure of Foreign News"; Tony Harcup en Deirdre O'Neill, "What is News?"

⁴⁴ Krüger, "Constructive News," 401; 411.

⁴⁵ Devereux, "Thinking Outside The Charity Box," 263.

⁴⁶ Een overzicht van alle onderzochte artikelen is te vinden in Bijlage 1: Geraadpleegde en geanalyseerde artikelen.

problematiek en beeldvorming die naar voren kwam in de kranten als het ging om dakloze mensen in de desbetreffende jaren.

5.1.1 CONTEXT

Na de Tweede Wereldoorlog leefde de economie in Nederland op: met relatief lage lonen werd het land opnieuw opgebouwd. Maar arbeid werd door de welvaart en hoge belastingen relatief duur in de jaren zeventig. Het zorgde voor het definitieve einde van bepaalde industrieën in Nederland, zoals de mijnen in Limburg en de textielindustrie. Begin jaren tachtig was 13,5 procent van de beroepsbevolking werkloos. Ter vergelijking: in 2014 was het aantal werkloze mensen op een nieuw hoogtepunt na de economische crisis die een aantal jaar eerder begon en op dat moment was het aantal werklozen alsnog lager dan in de jaren tachtig: hier bleef het aantal steken op bijna 9 procent van de beroepsbevolking. De samenleving werd voor de millenniumwisseling gekenmerkt door een vrijgevege verzorgingsstaat. De WAO, eind jaren zestig in het leven geroepen om zo'n 175.000 arbeidsongeschikten te ondersteunen, werd in de jaren negentig uitgekeerd aan bijna een miljoen inwoners. Door polarisatie in de politiek begin jaren tachtig was het lastig om economische maatregelen te treffen.⁴⁷

Het Akkoord van Wassenaar in 1982 - waarin vakbonden loonmatiging beloofden in ruil voor arbeidstijdverkortung - luidde het begin in van een versterking van de Nederlandse economie. Verschillende partijen verlieten hun ideologische koers in ruil voor een neoliberale richting. Nederland volgde het voorbeeld van de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk: overheidsbedrijven werden geprivatiseerd.⁴⁸ Wel behielden de Europese landen hun veiligheidsnet met betaalde gezondheidszorg of gesubsidieerd onderwijs, iets wat ontbrak in de VS. In vergelijking met andere Westerse landen was de ongelijkheid binnen de grenzen van de VS dan ook het grootst.⁴⁹

De Nederlandse woningcorporaties hadden in de jaren negentig zo'n 35 procent van de gehele woningvoorraad van Nederland in hun bezit, wat in vergelijking met andere landen een groot percentage was. De corporaties werden door Kabinet-Kok I verzelfstandigd, met financiële onafhankelijkheid, maar wel nog inspraak door de overheid op het beleid van de corporaties door middel van prestatieafspraken.⁵⁰ Daarnaast kwam er vanaf de jaren tachtig in de woningbouw meer aandacht voor kwaliteit van de woningen, in tegenstelling tot de kwantiteit van woningen die hiervoor centraal stond. De huizenprijzen stegen sterk. Verder werd in deze jaren de verantwoordelijkheid van burgers voor hun eigen leven onderstreept, maar ondertussen stopte de staat niet met het reguleren van de samenleving en het subsidiëren van maatschappelijke organisaties. De economie groeide in deze jaren, met alleen een korte dip in 1993 en 1994.⁵¹

47 James C. Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam: Prometheus, 2018), 356-362.

48 Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland*, 366-367.

49 Thomas Noble, Barry Strauss, Duane Osheim, Kirsten Neuschel & Elinor Accampo, *Western Civilization: Beyond Boundaries*. Boston, MA: Wadsworth, 2007, 882.

50 Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland*, 367.

51 *Ibid.*, 367-368.

52 *Ibid.*, 367-374.

53 Parlement.com, "Kabinet-Kok II (1998-2002)," *Kabinetten*, Parlement.com, laatst bekeken op 28 juni 2021 via: https://www.parlement.com/id/vh8lnhronvx4/kabinet_kok_ii_1998_2002.

54 Tweede Kamer der Staten Generaal, "Kabinetsformatie 1998", vergaderjaar 1997-1998, Den Haag: 3 augustus 1998, 81.

55 Tweede Kamer der Staten Generaal, "Kabinetsformatie 1998", 59-60.

56 *Ibid.*, 36.

57 Lia van Doorn, "De traditionele dakloze bestaat niet meer," 2.

58 De Volkskrant, "Daklozenhulp gedwongen tot samenwerking," 25 juni 1999; Trouw, "Haarlemmers lopen te hoop tegen daklozenopvang in 'hun' klooster", 9 juli 1999.

5.1.2 1999

De reële inkomens stegen in de loop van de jaren negentig met ongeveer 25 procent. Ondertussen was de Nederlandse politiek voor een groot deel technocratisch geworden, signaleert historicus James C. Kennedy. Er waren in deze tijd weinig ideologische verschillen tussen de partijen.⁵² Het kabinet werd gevormd door de Partij van de Arbeid, VVD en D66, met als premier Wim Kok. Het werd ook wel Paars II genoemd, een voortzetting van kabinet-Kok I.⁵³ In het regeerakkoord bespreekt het nieuwe kabinet in 1998 hoe het extra middelen wil inzetten in grote steden en achterstandswijken, waarbij 'in het bijzonder' aandacht wordt besteed aan voorzieningen voor mensen in achterstandsposities, 'zoals de risico-jeugd, langdurig werklozen, dak- en thuislozen en mensen die tijdelijk in crisissituatie verkeren'.⁵⁴ Dak- en thuisloze mensen worden voor het eerst (?) check expliciet genoemd door de regering. Als het gaat over opvang, gaat het niet over de mensen in Nederland die op straat slapen. Het regeerakkoord van 113 pagina's spreekt alleen over opvang in verband met asielzoekers of kinderopvang.

Als het gaat om het onderwerp wonen spreekt het kabinet in het regeerakkoord dat het de mogelijkheden van burgers wil verruimen in het kader van 'zelfbeschikking en zelfbeheer'. Het eigen woningbezit wilde het kabinet hiermee bevorderen, zoals onder meer de koop van de eigen huurwoning. Daarnaast zette de regering in op stedelijke vernieuwing.⁵⁵ Over zaken zoals psychische problematiek, alcohol- en drugsverslavingen schrijft het kabinet in minimale bewoordingen over de voornemens voor de komende vier jaar. De geestelijke gezondheidszorg wordt besproken in een paragraaf over de WAO, de arbeidsongeschiktheidsregeling waarvan de volumeontwikkeling volgens Paars II naar verhouding te hoog ligt. Een belangrijk beleidsdoel is dan ook: een betere reïntegratie van gedeeltelijk arbeidsongeschikten en letten op kostenbeheersing in de sociale zekerheid. Psychische klachten veroorzaakt door werk moeten aan de voorkant voorkomen worden, schrijft het kabinet.⁵⁶ Het klopt met het beeld dat historicus Kennedy schetst: met bezuinigingen op veel overheidsprogramma's werden de regels van steeds meer uitkeringen aangescherpt.

5.1.2.1 BEELDVORMING

Ondertussen steeg het aantal mensen zonder huis sinds de jaren tachtig. Opvangvoorzieningen raakten vol en veel mensen moesten op straat slapen. Ze waren zichtbaar in de steden en hun aanwezigheid in de openbare ruimte leidde tot overlast.⁵⁷ Dit is te merken in de artikelen van de geanalyseerde kranten in 1999. Dakloze mensen worden soms omschreven als 'zeer problematische personen' of 'personen die de wijk gaan 'terroriseren'.⁵⁸ De gemeente Amsterdam doet een belofte: aan het einde van het eerste jaar na de millenniumwisseling moeten alle dak- en thuislozen in de hoofdstad 's nachts van straat zijn. Er worden oplossingen genoemd zoals meer samenwerking tussen

instanties of kleinere opvangcentra.⁵⁹ Meerdere gemeenten stellen het als doel om vanaf eind 2000 geen dak- en thuislozen meer op straat te laten leven.⁶⁰ Het algemene beeld dat media vormen van dakloze mensen - in deze jaren vaak nog als 'zwerfers' betiteld - is voor een groot deel negatief. Van de veertig geanalyseerde artikelen zijn vijftien vrijwel geheel negatief geladen. Vijf en zes artikelen zijn respectievelijk positief of neutraal te noemen in 1999. Verder zijn er nog veertien artikelen die een combinatie van positieve, neutrale of negatieve beeldvorming bevatten: negen waren er 'voornamelijk neutraal', twee waren er 'voornamelijk positief' en drie waren er 'voornamelijk negatief'. De meeste artikelen (achttien) hadden vooral een negatieve lading. In die gevallen werd met name de nadruk gelegd op de overlast van 'zwerfers', meer op hun problematiek of op hun desinteresse in de maatschappij. Zo omschrijft een artikel in De Volkskrant daklozen ook wel als 'mensen die geen hulp willen'.⁶¹

5.1.2.2 PROBLEMATIEK

In veel van de geanalyseerde artikelen noemen de kranten ook problematiek waar dakloze mensen mee te maken hebben. Dit is in dit onderzoek verdeeld in zes categorieën: 1. drugs- en alcoholmisbruik, 2. economische/financiële problemen, 3. woningprobleem, 4. 'iemand anders zijn schuld' waarbij het vaak gaat over de gemeente, nationale overheid of instanties die bepaalde regelgeving hanteren waardoor iemand diens huis kwijtraakt, 5. psychische problemen of gedragsproblemen en 6. restproblemen.

Het meest genoemde probleem in artikelen in 1999 is drugs- of alcoholmisbruik. Het wordt niet altijd als oorzaak voor dakloosheid aangemerkt, maar in 23 artikelen (van de geanalyseerde veertig) werden daklozen in verband gebracht met het gebruiken van drugs of alcohol. Dit varieert van een bijzin zoals 'zwerfers die overlast veroorzaken' (AD) en 'mensen die hun roes uitslapen' (AD) tot de zin 'als belangrijkste oorzaak van dakloosheid wordt verslaving genoemd' (Trouw).⁶² Het tweede probleem dat genoemd wordt door kranten zijn voorbeelden waarin het 'iemand anders schuld is'. Vooral in Trouw en AD kwamen deze problemen vaker voor. Zo stelt een artikel dat burgers te kort schieten in hun hulp aan de dakloze Amsterdammers, een ander wijst erop dat ruim de helft van de 'buitenslapers' geen gebruik kunnen maken van een uitkering omdat ze veelal geen zorginstellingen gebruiken.⁶³ Een ander voorbeeld is het tekort aan slaapplekken voor daklozen in Amsterdam dat genoemd wordt.⁶⁴ Verder worden in dertien artikelen psychische problemen of gedragsproblemen opgemerkt en in negen artikelen economische problemen. Slechts in drie artikelen gaat het over een tekort aan woningen of over het onvermogen om een woning te bemachtigen.

Wat wel opmerkelijk is in dit onderzoek, is dat het in één

artikel in 1999 al gaat over het stigma waar dakloze mensen mee te maken krijgen. In het Algemeen Dagblad komt Klaas de Vries aan het woord, van de Stichting Voila, die zelfhulpprojecten voor daklozen coördineert. Hij stipt stigmatisering aan als een probleem. Hij was zelf ooit dakloos en vertelt: 'De meeste daklozen zijn onzichtbaar en niet verslaafd. Die zitten op Schiphol of in het Casino, keurig verzorgd. Ik denk dat ik me nog nooit zo goed gewassen en geschoren heb als in die anderhalf jaar op straat.' Volgens hem kampt op dat moment van de ruim 3500 Amsterdamse daklozen maar 10 procent met een alcoholverslaving, terwijl het door een maatschappelijk stigma lijkt alsof elke dakloze hier problemen mee heeft.⁶⁵

5.1.3 2009

Terwijl de economische groei na de eeuwwisseling afvlakte, begon de groei weer in 2004, tot een topjaar in 2007. De wereldwijde financiële crisis die volgde in 2008 raakte ook Nederland. Het werd moeilijker om een hypotheek of lening af te sluiten. Alle Nederlandse huizen verloren 20 procent van hun waarde tussen 2008 en 2013, waarbij het verlies nog groter was in de duurdere klasse. Ook nam de werkloosheid toe, al vond dit in Nederland vooral plaats tussen 2011 tot een hoogtepunt in 2014 met 9 procent werkloosheid. De overheid koos ervoor om sterk te bezuinigen in Nederland. Ze hield zich aan de afspraak binnen de Europese Unie dat het begrotingstekort niet te hoog mocht oplopen. Alle overheidsuitgaven werden verminderd.⁶⁶

In 2009 werd Nederland bestuurd door Kabinet-Balkenende IV, wat een combinatie was van de CDA, PvdA en ChristenUnie. Volgens het regeerakkoord streefde dit kabinet naar innovatie, duurzaamheid, 'een actieve internationale en Europese rol', 'grotere sociale samenhang' en 'veiligheid en respect'.⁶⁷ Balkenende IV viel vlak na 2009, in februari 2010, omdat het geen overeenstemming kon bereiken over de verlenging van de militaire missie in Uruzgan, Afghanistan.⁶⁸

In het regeerakkoord stelt het kabinet dat er een grotere sociale samenhang nodig is, omdat de burgers zich minder thuis zouden voelen in hun samenleving. Een mogelijke oorzaak is volgens het kabinet de snel veranderende samenleving, ook in de samenstelling van de bevolking.⁶⁹ In 2009 heerste steeds meer het besef dat de samenleving veranderd was na de Tweede Wereldoorlog. Er waren verschillende groepen gastarbeiders naar Nederland gekomen en zij zouden blijven. In de jaren tachtig richtte de rechts radicale politicus Hans Janmaat zich voor het eerst op voorrang voor autochtone burgers, maar vanwege de nog levendige herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog bleef dit geluid klein.⁷⁰ Het vervolg vanuit Pim Fortuyn kwam pas in 2001, eerst als lijsttrekker voor Leefbaar Nederland en -na interne strubbelingen- als lijsttrekker van de Lijst Pim Fortuyn in

59 Trouw, "Klagers over daklozen moeten helpers worden," 10 juli 1999.

60 Telegraaf, "Actie gemeenten tegen groeiende overlast zwerfers," 28 april 1999.

61 De Volkskrant, "Dakloze kan kamer huren in Amsterdams woonhotel," 24 juni 1999.

62 Algemeen Dagblad, "Overlast zwerfers is Nijmegen teveel," 28 april 1999; Trouw, "Niet minder Amsterdamse buitenslapers," 2 november 1999.

63 Trouw, "Klagers over daklozen moeten helpers worden," Trouw, "Niet minder Amsterdamse buitenslapers," 2 november 1999.

64 Algemeen Dagblad, "Alle Amsterdamse daklozen krijgen een slaapplek," 2 november 1999.

65 Algemeen Dagblad, "De dakloze als populaire mediafiguur," 21 mei 1999.

66 Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland*, 378-379.

67 Parlement.com, "Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie," Parlement.com, geraadpleegd op 12 juli 2021 via: <https://www.parlement.com/9291000/d/coalitieakkoordcdapvdacu.pdf>, 13, 15, 20, 23, 33, 36.

68 Parlement.com, "Kabinet-Balkenende IV (2007-2010)," Parlement.com, geraadpleegd op 12 juli 2021 via: https://www.parlement.com/id/vhnm7mqgzh/kabinet_balkenende_iv_2007_2010.

69 Parlement.com, "Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie," 23.

70 Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland*, 3...

2002.⁷¹ Het was vlak na de aanslag op de Twin Towers in de Verenigde Staten en in zijn publieke uitingen sprak Fortuyn over de problemen van de multiculturele samenleving. Vlak voor de verkiezingen werd hij echter vermoord. Lijst Pim Fortuyn won 26 zetels maar de partij viel door interne onrust uit elkaar.⁷² In 2006 verdween de partij uit de Tweede Kamer, maar het geluid tegen de multiculturele samenleving werd opgevolgd door de Partij van de Vrijheid.⁷³ Dit is daarom een geluid dat ook te vinden is in het regeerakkoord in 2009.

Terwijl het regeerakkoord regelmatig refereert aan de termen innovatie of veiligheid en respect, wordt de term 'daklozen' of zelfs 'dak' geen enkel keer genoemd in 2009. Het woord thuis noemt het nieuwe kabinet wel, soms in combinatie met het vraagstuk over sociale samenhang, want: voelt men zich nog wel thuis in deze samenleving?⁷⁴ Het kabinet noemt de woningmarkt: de intentie is om te 'bouwen met kwaliteit'. Deze kwaliteit van leven blijft volgens de regering achter in sommige wijken, waar een 'cumulatie van problemen' is ontstaan.⁷⁵ Een jaar eerder stelde toenmalig minister Ella Vogelaar (Wonen, Wijken en Integratie, PvdA) een lijst op van veertig probleemwijken. In de regeerperiode werd hier extra in geïnvesteerd. Destijds was er veel kritiek op het beleid van Vogelaar, maar uit een onderzoek van de Vrije Universiteit blijkt toch wat succes: de huizenprijzen in de Vogelaarwijken zijn met zo'n 3,5 procent gestegen - volgens de onderzoekers een belangrijke indicator of men zich veilig voelt in de buurt.⁷⁶

5.1.3.1 BEELDVORMING

Na de eeuwwisseling waren er minder daklozen te zien in het Nederlandse straatbeeld. Veel gemeenten hadden de belofte gemaakt dat er geen mensen meer op straat hoefden te slapen en voor een deel was dit gelukt. In 2009 waren er echter nog steeds mensen dakloos en er werd nog steeds overlast ervaren, zoals te lezen is in de geanalyseerde artikelen.

Er waren in 2009 ongeveer 6000 geregistreerde dakloze mensen. Het werkelijke aantal dakloze mensen werd echter geschat op 17.800 mensen.⁷⁷ De intenties van het kabinet in 2007 luidden onder meer: meer woningen (zo'n 80.000 tot 100.000 extra woningen per jaar), coördineren taken voor gemeenten zoals het woonbeleid, meer woningen voor lagere- en middeninkomens in 'randgemeenten'. Er werd voor een groot deel geleund op de eerder geprivatiseerde wooncorporaties: deze instanties moesten bijdragen aan de betaalbaarheid van huurwoningen en zij waren voor een groot deel verantwoordelijk voor de woningproductie.⁷⁸

In een later onderzoek van het CBS staat het aantal daklozen inderdaad op 17.800. Dit aantal zal in de jaren die volgen alleen maar groeien. Een jaar later, aan het einde van

de regeerperiode van Balkenende IV, zijn er bijvoorbeeld al 23.400 dakloze mensen. Uiteindelijk is het aantal daklozen in 2018 meer dan verdubbeld in vergelijking met 2009. De demografie van deze groep veranderde ook: het merendeel was tussen de 18 en 30 jaar en het aantal mensen met een niet-westerse migratieachtergrond groeide.⁷⁹

In de geanalyseerde artikelen werd de overlast meestal in verband gebracht met alcohol- of drugsproblematiek. Zo worden daklozen in een artikel in het Algemeen Dagblad in verband gebracht met alcohol- en drugsverslaafden en staat er dat 'ze overlast veroorzaken'.⁸⁰ Iets minder artikelen waren ronduit negatief ingestoken (10 van de 40, tegenover 15 negatieve artikelen in 1999). Verder bleef de beeldvorming voor een groot deel onveranderd. Meer artikelen hebben een neutrale toon en hebben het over de problemen die de daklozen moeten doorstaan - **niet in een overgroot deel** meer de buurtbewoners die overlast ervaren van dakloze mensen.

5.1.3.2 PROBLEMATIEK

De sterkste daling van de genoemde problematiek tussen 1999 en 2009 is te zien als het gaat om drugs- of alcoholproblematiek. Terwijl in 1999 in 23 van de 40 artikelen ergens daklozen in verband werden gebracht met gebruik van drugs of alcohol, gaat het in 2009 nog maar om 16 van de 40 artikelen. Wel is het nog steeds het probleem dat het vaakst genoemd wordt in de artikelen, afgezien van 'restproblemen' die een variatie van alles kunnen zijn. Een verdere daling is te zien bij psychische problematiek. In 6 van de 40 artikelen wordt er een verband gelegd tussen dakloosheid en mensen met psychische problematiek. In 1999 was dit bij 13 van de 40 artikelen het geval. Daarnaast zijn er aanzienlijk minder artikelen die de verantwoordelijkheid voor dakloosheid bij iemand anders (een instantie, de gemeente of de nationale overheid) leggen. Slechts in 4 van de 40 artikelen wordt dit genoemd, tegenover 15 van de 40 artikelen tien jaar eerder. Dit laatste is extra opvallend, want in het volgende deelhoofdstuk (1.4.2) zal blijken dat dit aantal juist weer stijgt. Dat is in dat jaar te verklaren, omdat de overheid in de jaren daarvoor zaken decentraliseerde en anders inrichtte, en daarom is het wellicht in 2009 ook te verklaren dat de oorzaak voor dakloosheid minder bij andere instanties werd gelegd. Er was immers ook aanzienlijk minder dakloosheid in 2009 dan in de andere geanalyseerde jaren.

In tien artikelen worden economische problemen opgemerkt in verband met dakloosheid. Dit is bijna evenveel als in 1999. Woningnood wordt juist vaker aangemerkt als probleem voor dakloze mensen in 2009 in vergelijking met 1999 (9 tegenover 3 artikelen). Volgens Primos-Prognose kwam het woningtekort neer op 121.000 huizen in 2009.⁸¹

71 Parlement.com, "Dr. W.S.P. (Pim) Fortuyn," Parlement.com, geraadpleegd op 12 juli 2021 via: https://www.parlement.com/id/vg9fgopr9x0/w_s_p_pim_fortuyn#p.overig

72 Parlement.com, "Lijst Pim Fortuyn (LFP)," Parlement.com, geraadpleegd op 7 juli 2021 via: https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1wzo/lijsst_pim_fortuyn_lpf.

73 Parlement.com, "Partij voor de Vrijheid (PVV)," Parlement.com, geraadpleegd op 12 juli

2021 via https://www.parlement.com/id/vhnm7m4rql/partij_voor_de_vrijheid_pvv.

74 Parlement.com, "Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie," 4.

75 Parlement.com, "Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie," 31.

76 Jeanine Julen, "Ze zijn mooier nu, die Vogelaarwijken, dus wonen mensen er met meer plezier", 21 augustus 2018, via <https://www.trouw.nl/nieuws/ze-zijn-mooier-nu-die-vogelaarwijken-dus-wonen-mensen-er-met-meer-plezier-bea905fc>.

77 Hier meldt Vera: Publicatie onderzoek 'Gemeentelijke armoedebeleid'. Kan Jessy niet terugvinden.

78 Parlement.com, "Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie," 31-32.

79 CBS, "Aantal daklozen sinds 2009 meer dan verdubbeld."

80 Algemeen Dagblad, "Daklozen naar nieuwe plaats gedwongen", 21 oktober 2009.

81 H.J. den Otter, G.M.J. van Leeuwen en P.C. Vrolijk, "Primos Prognose 2009 – De toekomstige ontwikkeling van bevolking, huishoudens en woningbehoefte," ABF Research, 8

5.1.4 2019

Met de bezuinigingen na de economische crisis werden ook belangrijke hervormingen doorgevoerd. Een van de grootste was de decentralisatie van uitgaven in het sociale domein. Vanaf 2015 werden gemeenten en lokale zorgaanbieders zelf verantwoordelijk voor het ondersteunen en begeleiden van kwetsbare bewoners.⁸² De overheid ging er vanuit dat de lokale instanties efficiënter te werk gingen in de zorg, waardoor deze decentralisatie gepaard ging met een bezuiniging van een paar miljard euro. Kabinet-Rutte II (VVD en PvdA samen) voerde een nieuw begrip in: de participatiesamenleving. De regering verwachtte van de burgers meer verantwoordelijkheid voor hun eigen leven en stelde dat zij niet teveel op de staat mochten leunen. Deze tendens was al gaande sinds de jaren tachtig, maar werd nu verwoord in het nieuwe begrip.⁸³ Het kabinet voerde een aantal nieuwe regels in. Een van deze regels had uiteindelijk een relatief groot effect op dakloosheid: de kostendelersnorm. Deze betekent dat de bijstand wordt aangepast voor volwassenen samenwonenden. Het idee erachter was dat volwassenen de woonkosten kunnen delen.⁸⁴ Het directe gevolg was echter dat er ouders waren met een bijstandsuitkering van wie de kinderen vanaf hun 21ste jaar plotseling zorgden voor een vermindering in uitkering. Een groot deel van de gemeenten gaf dan ook aan dat ze deze regel liever wilden schrappen.⁸⁵ Verder werd de participatiewet ingevoerd. Dit hield in dat uiteindelijk meer mensen werk moesten vinden, ook diegenen met een arbeidsbeperking.⁸⁶ De mensen die niet voldoen aan de nieuw opgestelde arbeidsvoorwaarden, worden sindsdien gekort in hun bijstandsuitkering.⁸⁷

Na vier jaar werd Kabinet-Rutte II opgevolgd door Kabinet-Rutte III in 2017. Dit bestond uit de VVD, CDA, D66 en ChristenUnie. De voornaamste doelstellingen aan het begin van de regeerperiode luidden: een verbetering van middeninkomens, het halen van klimaatdoelstellingen, investeren in veiligheid en onderwijs en het herstel van vertrouwen van burgers. Of deze doelstellingen gehaald zijn, blijft voorlopig nog in het midden. Wel werd in de laatste maanden voor de verkiezingen duidelijk dat dit kabinet niet aan kon blijven (december 2020), vanwege de misstanden die plaatsvonden bij het toekennen van kinderopvangtoeslag.⁸⁸ Na verharding die fraudeurs tegen wilde gaan, bleek na tien jaar dat veel ouders hiervan de dupe waren geworden. Ze waren aangemerkt als fraudeurs waardoor ze hoge schulden opliepen.

In het regeerakkoord noemt het kabinet expliciet dat ze onder meer de groep daklozen en zwerfjongeren in kaart wil brengen. Daarnaast wilde de regering ervoor zorgen dat de zorg en ondersteuning voor deze groepen mensen beter op elkaar aansluiten en wilde ze 'aandacht [geven] aan de overgang naar volwassenheid'.⁸⁹ Voor de "brede aanpak van mensen met een lichte verstandelijke beperking, daklozen

en zwerfjongeren" maakte het kabinet specifiek geld vrij: 2 miljoen in 2018 en 4 miljoen per jaar in 2019 tot en met 2021.⁹⁰

Over de geestelijke gezondheidszorg heeft dit kabinet ook meer plannen dan te lezen was in de regeerakkoorden die leidend waren in 1999 en 2009: meer begeleiding voor mensen met een psychische stoornis, een beter vangnet voor 'verwarde mensen' en mogelijk aanvullende maatregelen als blijkt dat de wachtlijsten van GGZ niet worden opgelost.⁹¹ Over Nederlandse burgers met alcohol- of drugsproblematiek zegt het kabinet: 'problematisch alcoholgebruik wordt aangepakt' en 'het beleid ten aanzien van harddrugs blijft ongewijzigd'.⁹² De directe behandeling van deze verslavingen wordt niet genoemd, maar dat komt mogelijk omdat het onveranderd blijft.

5.1.4.1 BEELDVORMING

Het aantal daklozen was in Nederland in 2019 op een hoogtepunt. Het CBS berichtte dat het aantal dakloze mensen in 2018 meer dan verdubbeld was ten opzichte van 2009. Alle media in Nederland schreven hierover. Soms bleef het hier bij een kort artikel, maar regelmatig werd er ook gekeken naar oorzaken, waar de veranderde beleidsregels werden opgemerkt.

Daarnaast was de beeldvorming ten opzichte van de jaren eerder daadwerkelijk verbeterd. De meeste artikelen werden volledig neutraal ingestoken (19, tegenover 9 en 6 in respectievelijk 2009 en 1999). Er was een lichte stijging te zien in het aantal positieve artikelen en een daling in het aantal negatieve berichten. De verbetering van deze beeldvorming schetst een positief beeld voor de toekomst van beeldvorming en stigmatisering van dakloze mensen in de media, aangezien neutraliteit toch vaak iets is wat een journalist nastreeft - al wordt constructieve journalistiek wellicht met regelmaat voor gekleurde berichtgeving aangezien. Het kan inderdaad zo zijn dat een artikel waarin een probleem oplossingsgericht wordt benaderd een positieve tendens heeft. In dat geval zou dit onderzoek het artikel dan aanmerken als 'positief'.

5.1.4.2 PROBLEMATIEK

In 2019 haakte de media vooral in op de regels en instanties die de oorzaak waren voor dakloosheid binnen Nederland. Het was het probleem dat het vaakst naar voren kwam in geanalyseerde artikelen: in 26 werd dakloosheidsproblematiek toegekend aan iemand anders en werd niet degene zonder dak als veroorzaker gezien. Zo gaat het in deze artikelen bijvoorbeeld over de kostendelersnorm, de regels van de gemeente, de nachtopvang die te vol is of het kabinet dat niet genoeg geld vrij maakt. Het sluit aan bij een ander probleem dat vaker aangemerkt werd: het woningtekort. In 2019 werd het woningtekort in 17 van de 40 geanalyseerde

82 Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland*, 380.

83 *Ibid.*, 380.

84 Rijksoverheid, "Wat is de kostendelersnorm in de bijstand?" Rijksoverheid.nl, geraadpleegd op 19 juli 2021 via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bijstand/vraag-en-antwoord/wat-is-de-kostendelersnorm-in-de-bijstand>

85 Adriaan de Jonge, "Gemeenten willen af van kostendelersnorm," Binnenlands Bestuur, 9 juni 2021, geraadpleegd op 14 juli 2021 via: <https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/gemeenten-willen-af-van-kostendelersnorm.17262118.lynx>

86 Overheid.nl, "Participatiewet," Overheid.nl Wettenbank, geraadpleegd op 12 juli 2021 via: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0015703/2021-07-01>

87 Rijksoverheid, "Gevolgen Participatiewet," Rijksoverheid.nl, geraadpleegd op 19 juli 2021 via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/participatiewet/gevolgen-participatiewet>

88 Parlement.com, "Parlementaire ondervraging kinderopvangtoeslag," Parlement.com, geraadpleegd op 12 juli 2021 via: https://www.parlement.com/id/vla6g4unpswa/parlementaire_ondervraging

89 Rijksoverheid, "Regeerakkoord 2017: 'Vertrouwen in de toekomst,'" Rijksoverheid.nl, geraadpleegd op 12 juli 2021 via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/10/10/regeerakkoord-2017-vertrouwen-in-de-toekomst>, 16.

90 Rijksoverheid, "Regeerakkoord 2017: 'Vertrouwen in de toekomst,'" 59.

91 *Ibid.*, 15.

92 *Ibid.*, 5, 13.

artikelen genoemd, tegenover 9 en 3 keer in respectievelijk 2009 en 2019. De berichten die economische problemen als oorzaak noemden voor dakloosheid bleven gelijk. Wel kwam er een nieuw begrip bij dat in eerdere jaren nog niet genoemd werd: economisch daklozen. Trouw legt dit begrip als volgt uit: 'mensen die redelijk zelfredzaam zijn, soms zelfs werken, maar door pech of relatief kleine problemen op straat belanden'.⁹³

In 15 van de 40 artikelen wordt psychische problematiek aangemerkt als iets waar dakloze mensen mee te maken hebben. Dit is een stijging ten opzichte van 2009, maar in 1999 kwam dit probleem in 13 artikelen voor. Mogelijke oorzaak kunnen de wachtlijsten bij de GGZ zijn die tot 2018 steeds toenamen. Wel meldde de Nederlandse Zorgautoriteit dat de wachttijden binnen de GGZ in 2019 voor het eerst weer licht daalden.⁹⁴ Drugs- en alcoholproblematiek volgde, dit werd in 13 van de 40 artikelen opgemerkt, wederom een daling ten opzichte van 2009 (16 artikelen) en 1999 (23 artikelen). Het is niet duidelijk of er ook daadwerkelijk minder dakloze mensen problemen ervaren met een verslaving. Wat in 1999 opvallender was, was dat een dakloos persoon bijna automatisch in verband werd gebracht met het gebruik van drugs of alcohol - iets wat in 2009 en 2019 veel minder voorkwam.

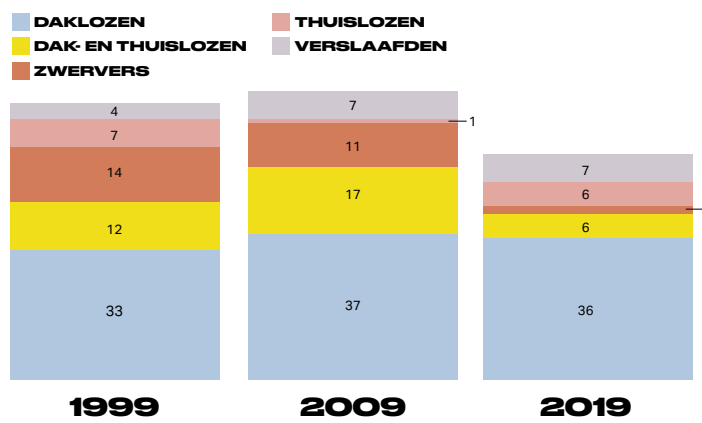
5.1.5 EEN SAMENLEVING DIE DE VERZORGINGSSTAAT STEEDS VERDER UITKLEEDDE

In een samenleving die de verzorgingsstaat steeds verder uitkleedde, verdubbelde het aantal daklozen tussen 2009 en 2019. Toch veranderde tussen 1999 en 2019 de beeldvorming omtrent dakloze mensen wel. Het ging van stigmatisering met een negatieve tendens, naar neutralere berichtgeving. Soms kwamen er mensen aan het woord in de media die zich uitspraken tegen de stigmatisering van dakloze mensen in de media. Mogelijk was dit een van de oorzaken dat dakloze mensen niet meer standaard in verband werden gebracht met het gebruik van alcohol of drugs. Wel kan het natuurlijk ook zo zijn dat de groep dakloze mensen veranderde, zoals ander onderzoek al signaleerde, en dat de media daarom op een andere manier over dakloze mensen schreef.

Verder is het opmerkelijk te noemen dat de regelgeving tussen 2009 en 2019 aanzienlijk veranderde. Het kreeg de naam: participatiesamenleving. Het was de volgende stap in het verminderen van de verzorgingsstaat die zo uitgebreid was geraakt na de Tweede Wereldoorlog. In 2019 gaan een groot deel van de artikelen dan ook over de tekorten in regelgeving, binnen instanties of gemeentes die zorgen voor dakloosheid.

5.2 LABELS: HOMOGEEN GEBRUIK EN FOCUS OP DRANK- EN DRUGSMISBRUIK

In de onderzoeksjaren 1999, 2009 en 2019 is een breed woordenpallet gebruikt om dakloze mensen en hun situatie te omschrijven. Hierbij worden over het algemeen neutrale, homogeniserende, termen als 'daklozen' en 'dak- en thuislozen' gebruikt om te verwijzen naar de algemene groep dak- en thuisloze mensen in Nederland, waarbij 'daklozen' het vaakst gebruikte label is in alle onderzoeksjaren. De Van Dale omschrijft een dakloze als iemand 'iemand die dakloos is' en 'zonder onderdak' is.⁹⁵ Deze term komt 33 (1999), 37 (2009) en 36 (2019) keer voor in de onderzochte artikelen.

Figuur 1: labels in Nederlandse dagbladen in 1999, 2009 en 2019

Er is met betrekking tot algemene labels een kentering zichtbaar te zien in het mediagebruik van de negatiever geladen term 'zwerfers'. In 2019 komt het woord voor in twee van veertig uit dat jaar geanalyseerde artikelen. Ter vergelijking: in 1999 en 2019 komt het woord respectievelijk in 13 en 12 artikelen voor. Een mogelijke verklaring hiervoor is te vinden in kwalitatieve analyse van de artikelen, waaruit blijkt dat er vanuit grote steden verschillende initiatieven ondernomen zijn om 'daklozen' onderdak te bieden in opvanglocaties, woongemeenschappen of zelfstandig-woonprojecten. Hiermee zou er mogelijk geen sprake zijn van 'iemand die geen vast verblijf heeft' (zoals Van Dale de 'zwerfer' omschrijft).⁹⁶ Op gebied van beeldvorming wordt de term 'zwerfer' in één adem genoemd met negatieve activiteiten, als de link tussen 'zwerfers en verslaafden'⁹⁷ en bezigheden waarbij 'rondhangende zwerfers'⁹⁸ overlast veroorzaakten, 'gestoorde zwerfers' met 'psychische en/of verslavingsproblemen' zichzelf 'ernstig' verwaarlozen.⁹⁹ Opvallend is dat de inhoudelijke verbinding tussen het woord 'zwerfer' en alcohol- en drugsproblematiek in het merendeel van de artikelen, waardoor het woord 'zwerfer' een negatieve connotatie meekrijgt.

In 2009 wordt de term 'zwerfers' voornamelijk gebruikt in artikelen waarin deze term in combinatie wordt gebruikt met andere drugs- en alcohol gerelateerde labels. Voorbeelden hiervan uit de onderzochte artikelen zijn 'junks en zwer-

93 Trouw, "Aantal daklozen in Nederland naar recordhoogte", 23 augustus 2019.

94 Nederlandse Zorgautoriteit, "Wachttijden ggz stabiel, maar niet voor alle diagnosegroepen," NZA.nl, 10 juli 2019, via: <https://www.nza.nl/actueel/nieuws/2019/07/10/wachttijden-ggz-stabiel-maar-niet-voor-alle-diagnosegroepen>

95 Van Dale, "Betekenis 'dakloze,'" vandale.nl, geraadpleegd op 14 juni 2021, via <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/dakloze#YMcio26xV0s>

96 Van Dale, "Betekenis 'zwerfer,'" vandale.nl, geraadpleegd op 14 juni 2021, via <https://www.vandale.nl/gratis-woordenboek/nederlands/betekenis/zwerfer#YMclD26xV0s>

97 Trouw, "Steffenberg-truc in Heerlen-Zuid - Daklozenopvang," 21 juli 1999

98 De Telegraaf, "De ZWOP, dat is een ballentent!," 19 juli 1999

99 Volkskrant, "Betere opvang voor gestoorde zwerfers," 20 oktober 1999

vers¹⁰⁰, 'zwerfers en alcoholisten zonder verzekering of geld'¹⁰¹ en 'verslaafde of zwerver'.¹⁰²

In 2019 blijft deze combinatie tussen middelenproblematiek slechts in één van de twee artikelen waarin het label voorkomt overeind. Dit artikel gaat specifiek over dakloze mensen die een GHB-verslaving hebben en die om deze reden en na meerdere incidenten geweerd worden uit opvang locaties.¹⁰³ In het artikel komen mensen aan het woord die pleiten dat er ook opvang moet zijn voor aan GHB-verslaafde dakloze mensen. "Het wachten is nu op een beschermde

woonplek, anders heeft afkicken geen zin," concludeert een verslavingszorgmedewerker in het artikel. Het andere artikel in 2019 waarin de term 'zwerver' gebruikt wordt gaat over een mogelijke pilot in Utrecht waarbij Utrechtse daklozen in de toekomst mogelijk een geldbedrag krijgen om hun leven weer op de rit te krijgen.¹⁰⁴ Van belang is hier dat het gebruik van het label 'zwerver' niet direct gekoppeld wordt aan labels rond verslavingsproblematiek. Dit neutralere gebruik van het label heeft mogelijk een positieve impact op het beeld dat het journalistieke publiek heeft van dakloze mensen.

In alle 160 geanalyseerde artikelen kwamen labels voor: van het eerder genoemde en veelgebruikte 'daklozen' en het beschrijvende 'mensen die geen dak boven het hoofd hebben'¹⁰⁵ tot minder charmante termen als 'krepeergevallen'¹⁰⁶, 'zatlappen'¹⁰⁷ en 'kwetsbaren'.¹⁰⁸ In lijn met de beeldvorminganalyse zijn deze labels gecategoriseerd in de volgende categorieën:

- Drugs en alcoholmisbruik;
- Economische problemen/inkomen;
- Woningprobleem;
- Iemands anders schuld;
- Psychische problemen;
- Meervoudige problemen¹⁰⁹
- Overige labels.

Naast een daling in het gebruik van het woord 'zwerver' valt op dat er een overvloed is in labels die te scharen zijn onder de categorie 'Drugs en alcoholmisbruik'. In deze labels werd een link gelegd tussen alcohol- en drugsgebruik en -misbruik door dakloze mensen. 'Junks', 'Chronisch verslaafde of psychisch zieke dak- en thuislozen'¹¹⁰, 'straatdrinkers' zijn voorbeelden van deze labels, maar ook 'Mannen met de fles'¹¹¹, waarbij de verbinding tussen alcoholgebruik meer beschreven werd, maar waar er sprake was van een duidelijke connectie met alcoholgebruik. De artikelen in de onderzochte nationale dagbladen bevatten 53 afzonderlijke labels

die gerelateerd kunnen worden aan drank- of drugsgebruik door dak- en thuisloze mensen. Wat opvalt is de piek in labels rond alcohol- en drugsgebruik van dakloze mensen in 2009.

De media-aandacht voor aan drugs- en alcoholproblematiek-gerelateerde labels valt samen met een opgaande trend in het aantal hulpvragen in het Landelijk Alcohol en Drugs Informatiesysteem (LADIS). Waar er in 1999 48.726 hulpvragers waren in de verslavingszorg in Nederland, waren dit er in 2009 71.134.¹¹² In 2015, het laatste jaar waarover LADIS informatie kan verstrekken, doen 64.821 mensen een ambulante hulpvraag. Het LADIS vermeldt daarnaast de woon- en leefsituatie van de mensen achter de hulpvragen. Van alle hulpvragen is in 1999, 2009 en 2015 tussen de 3,2 (1999) en 2,3 procent (2015) van mensen die de leefsituatie 'Op straat/zwervend' op hebben gegeven.

Leefsituatie per jaar	1999	2009	2015
Op straat/zwervend	1540	2061	1490
Percentage van alle hulpvragers in LADIS	3,2%	2,9%	2,3%

Bron: Landelijk Alcohol en Drugs Informatiesysteem (LADIS), 2021

De piek in media-aandacht voor alcohol- of drugsproblematiek valt samen met een maatschappelijke stijging van ambulante hulpvragen in het Landelijk Alcohol en Drugs Informatiesysteem (LADIS), maar op basis van de data uit het systeem is er geen dezelfde trend te vinden met betrekking tot vergelijkbare hulpvragen van dak- of thuisloze mensen. Hierbij lijkt het aannemelijk dat de journalistieke media in het gebruik van labels die relateren aan alcohol- en drugsproblematiek eerder een bredere maatschappelijke trend volgden in hun berichtgeving. Hierbij is van belang te melden dat van een substantieel deel van de in het LADIS gemelde personen geen woon- of leefsituatie bekend is. In 1999 zijn er 7010 personen (14,4 procent van alle hulpvragers dat jaar) waarvan geen woon- of leefsituatie bekend is in LADIS, naast 12.284 mensen (17,3 procent van alle hulpvragers dat jaar) in 2009 en 15.886 mensen (24,5 procent van alle hulpvragers) in 2015.

De 120 bestudeerde artikelen bevatten 35 labels rond economische problemen en 31 labels met betrekking tot het gebrek aan woonruimte. Op economisch vlak werd de nadruk door het gebruik van bijvoorbeeld 'minderbedeelden'¹¹³, 'Economisch daklozen'¹¹⁴ en 'mensen aan de zelfkant van de maatschappij'¹¹⁵ gelegd op de slechte economische positie van de dakloze mensen, maar in berichtgeving over de daklozenkrant (waarbij de focus lag op de positie in de

100 De Telegraaf, "Junks tussen de kinderen," 4 december 2009; De Telegraaf, "Zwerver met hart van goud," 14 augustus 2009; Trouw, "Verslaafden leren filosoferen," 27 maart 2009.

101 De Volkskrant, "Doktoren langs de rafelrand," 31 januari 2009

102 Trouw, "Maakbare dak- en thuisloze bestaat niet," 9 april 2009.

103 De Volkskrant, "Aan de ghb, dus niet welkom in de opvang," 20 augustus 2019.

104 De Telegraaf, "Geld voor daklozen," 29 mei 2019.

105 Trouw, "Een bed voor daklozen, als er plek is, 23 oktober 2019

106 Algemeen Dagblad, "Ratelband in de verdrukking bij daklozen," 8 april 1999

107 De Telegraaf, "Zwerver met hart van goud," 14 augustus 2009

108 Trouw, "Permanente hulp aan daklozen in Amsterdam," 19 oktober 2019

109 Dit zijn voorbeelden waarbij bijvoorbeeld een verbinding gelegd werd tussen zowel verslavingsproblematiek en psychische problematiek of economische problematiek en problemen rond woningbezit.

110 De Telegraaf, "Junks tussen de kinderen," 4 december 2009.

111 Algemeen Dagblad, "De dakloze als populaire mediafiguur," 21 mei 1999.

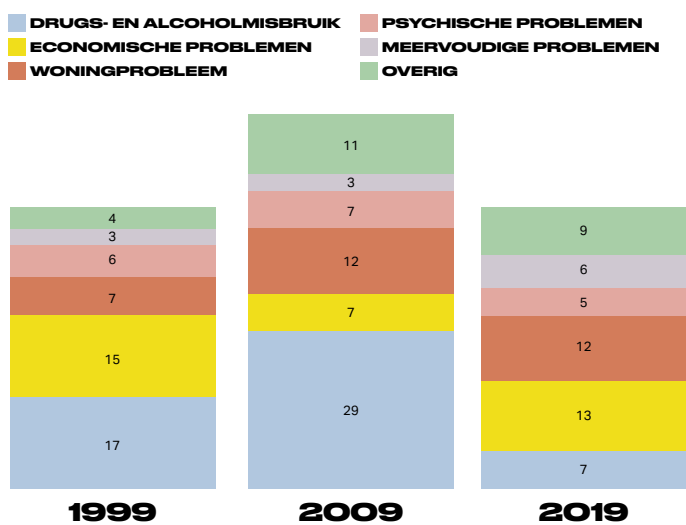
112 Landelijk Alcohol en Drugs Informatiesysteem (LADIS), 2021. Het LADIS bevat de belangrijkste kengetallen van de ambulante verslavingszorg in Nederland. Sinds 2017 ontvangt het LADIS door de Algemene verordening gegevensbescherming (AVG) geen gegevens meer van instellingen. Voorlopig is het niet mogelijk LADIS-gegevens van na 2015 te publiceren en te verkrijgen. Dit onderzoek beschikt om deze reden over LADIS-gegevens uit de jaren 1999, 2009 en 2015.

113 De Telegraaf, "Zwerver met hart van goud," 14 augustus 2009

114 Trouw, "Aantal daklozen in Nederland naar recordhoogte," 23 augustus 2019

115 Volkskrant, "Stefan en Gina en Dennis hangen rond en blowen wat," 20 mei 1999

verkoopketen werd gelegd, dakloze mensen werden vooral aangeduid als 'verkopers'¹¹⁶) of bij pilots ter verbetering van de (arbeids)positie, waarbij door het gebruik van labels als 'kandidaten'¹¹⁷ nadruk gelegd werd op de mogelijkheid op een inkomen. Terwijl in 1999 en 2009 het grootste probleem drugs- en alcoholproblematiek is, is dit in 2019 niet meer het geval.

Figuur 2: onderwerpen in Nederlandse dagbladen in 1999, 2009 en 2019

5.3 VERANTWOORDELIJKHEID IN DE OPLOSSINGSRICHTING: DE DAKLOZE PERSOON OF DE INSTANTIE?

In alle onderzochte publicatiejaren valt over de hele linie op dat de dakloze geen actieve rol heeft in de oplossing van zijn/haar dakloosheid of het oplossen van de dakloosheidsproblematiek in Nederland. In 102 van de 120 bestudeerde artikelen werd een oplossing vermeld voor de huidige situatie van de dakloze mensen of de huidige nationale situatie rond dak- en thuisloosheid. In de 102 artikelen waarin een oplossing werd vermeld was de dakloze persoon in slechts 17 gevallen ook actief onderdeel van de oplossing (17 procent). In het merendeel van de gevallen hadden politie, hulpinstanties, gemeenten en charitatieve organisaties de regie over de benoemde (constructieve) oplossingen voor dak- en thuisloosheid in Nederland. Dit is een overeenkomst met het onderzoek van Richter et al. waaruit bleek dat in Canadese media veel bericht werd over gemeenschapsgebonden hulp en steun.¹¹⁸ Daarop toevoegend wordt uit deze analyse van Nederlandse dagbladen duidelijk dat naast deze blik op hulp uit deze analyse de mate waarin verantwoordelijkheid wordt gepositioneerd vanuit de dakloze. Deze wordt door de berichtgeving in Nederlandse dagbladen niet beschreven als iemand die onderdeel is van de oplossingen

116 Volkskrant, "Niet bij de goot alleen," 17 april 1999

117 De Telegraaf, "Geld voor daklozen," 25 mei 2019

118 Richter et al., "Homelessness coverage in major Canadian newspapers," 627.

119 De Telegraaf, "Actie gemeenten tegen groeiende overlast zwervers," 28 april 1999; Trouw, "Klagers over daklozen moeten helpers worden," 10 juli 1999; Trouw, "Niet minder Amsterdamse buitenslapers," 2 november 1999; Trouw, "Rotterdam haalt laatste dak- en thuislozen van de straat," 6 augustus 2009.

120 Algemeen Dagblad, "Goedkope woningen afbreken? 'Dat is een héél erg slecht idee!'," 23 augustus 2019.

121 Trouw, "Maakbare dak- en thuisloze bestaat niet" 9 april 2009.

122 De Volkskrant, "Dakloze kan kamer huren in Amsterdams woonhotel," 24 juni 1999

123 De Telegraaf, "Schrijnend tekort daklozen-opvang," 24 maart 1999; Trouw, "Gemeenten willen meer woningen en geld voor daklozen," 26 oktober 2019.

124 De Volkskrant, "Niet bij de goot alleen," 17 april 1999; Trouw, "Daklozen krijgen peptalk van Emile Ratelband," 5 maart 1999; De Telegraaf, "Liever honkbalknuppel dan Emile Ratelband," 8 april 1999; Algemeen Dagblad, "Overlast zwervers is Nijmegen teveel," 28 april 1999; Algemeen Dagblad, "Ratelband in de verdrukking bij daklozen," 8 april 1999; Algemeen Dagblad, "Zwervers in Nijmegen bieden service," 1 mei 1999; Algemeen Dagblad, "Een blad over net-niet-winners," 11 mei 1999.

125 De Volkskrant, "Jacht op duiven kost dakloze zijn baantje," 7 mei 1999.

126 Algemeen Dagblad, "Zwervers in Nijmegen bieden service," 1 mei 1999.

127 De Telegraaf, "Zwerfver met hart van goud," 14 augustus 2009.

128 De Telegraaf, "Zwerfver met hart van goud," 14 augustus 2009.

129 Trouw, "Waar zijn ze nou gebleven?; winterweer daklozen zoeken tevergeefs naar lotgenoten in de vrieskou," 6 januari 2009.

130 De Volkskrant, "Meer voetbal, minder shit," 9 september 2009.

voor de eigen dakloosheid of de huidige situatie rond dak- en thuisloosheid in Nederland. Hoe de betrokkenheid van dak- en thuisloze mensen bij het mogelijk oplossen van dak- en thuisloosheid in Nederland wordt gezien is te lezen in het volgende deelhoofdstuk.

Met betrekking tot de verantwoordelijkheid in 1999 speelt de belofte van de gemeente Amsterdam om voor de eeuwwisseling alle dak- en thuisloze mensen onderdak te bieden een grote rol, evenals de vergelijkbare belofte van de gemeente Rotterdam om dak- en thuisloosheid in 2009 'van de straat' te halen.¹¹⁹ De voorgestelde oplossingen voor dak- en thuisloosheidsproblematiek in Nederland zijn legio, maar gebaseerd op institutioneel denken en top-downgeoriënteerd: van 'maatregelen om huurwoningen te mogen delen met meer huishoudens'¹²⁰ en een 'uitzendbureau voor junks'¹²¹ tot 'passantenhotel' waar dakloze mensen een kamer kunnen huren¹²² en de oproep voor 'meer geld voor begeleiding en opvang' van dak- en thuisloze mensen.¹²³

De (constructieve) oplossingen voor individuele of algehele dak- en thuisloosheid waarin dakloze mensen wel een actieve rol spelen focussen zich hoofdzakelijk rond participatie in de samenleving vanuit hulpinstanties of andere initiatieven ten behoeve van dak- en thuisloze mensen. Als er specifiek gelet wordt op constructieve oplossingen, dan ontbreken deze vaak als het gaat over de verantwoordelijkheid van de dakloze. Hierbij ligt in algemene mate de focus op handelen van dakloze mensen binnen geldende kaders, die geschetst worden door hulpverlenende instanties, gemeenten of betrokken partijen. Er worden weinig vrijheden gegeven aan dakloze mensen om echt constructief richting zelfstandigheid te gaan. Zo richt in 1999 de aandacht in de berichtgeving zich op het verkopen van de straatkrant en daarmee geld verdienen¹²⁴, het verkopen van duivenvoer¹²⁵ of werken vanuit de daklozenopvang.¹²⁶

In 2009 is er meer aandacht voor verhalen over initiatiefnemende dak- en thuisloze mensen. Bijvoorbeeld bij een artikel over een door de dakloze Ted Bloemendal georganiseerde daklozenmarathon, waarvan de opbrengst naar 'een groot feest voor alle minderbedeelden' van Zwolle gaat.¹²⁷ De focus en positieve aandacht op een dakloos persoon die zich inzet voor een (tijdelijke) oplossing voor 'mensen die zich geen uitspattinkje kunnen permitteren'¹²⁸ is ook te vinden in artikelen waarin vier dakloze jongeren in de winterkou op zoek gaan naar 'lotgenoten'¹²⁹ om ze over te halen om naar een opvangplek te verkassen en waarin dak- en thuisloze mannen deelnemen aan een voetbaltoernooi en hierbij 'een nieuw leven, met minder drank, minder drugs en minder roken' opbouwen.¹³⁰ Hierbij moet gezegd worden dat de

aangehaalde rollen voor dak- en thuisloze mensen in 2009 weinig gericht zijn op overkoepelende en algehele problemen die ten grondslag liggen aan dak- en thuisloosheid. In 2019 richt de berichtgeving op dit vlak zich op het empowerment van individuen, bijvoorbeeld bij het belichten van een pilot van gemeente Utrecht waarbij 'Utrechtse daklozen in de toekomst mogelijk een geldbedrag krijgen om hun leven weer op de rit te krijgen'¹³¹ en ook op wensen vanuit de daklozengemeenschap, waarbij Amsterdamse stadsnomaden een eigen 'landje' willen¹³² en waar gemeente Nijmegen een groep jongeren toestemming heeft gegeven om 'een zelfvoorzienend ecodorp' op te richten in Lent.¹³³ Echter: uit de berichtgeving blijkt ook dat de Amsterdamse gemeente de grond van de zelfbenoemde 'stadsnomaden' juist in wil perken. En de gemeente in Nijmegen heeft dan wel toestemming gegeven voor een ecodorp in Lent, maar een groep jongeren die een ecodorp bouwt staat in de media een stuk positiever dan de stadsnomaden in Amsterdam. Deze laatste groep, die volgens het bericht kampt met 'psychische problemen' en 'alcohol- en drugsgebruik'.¹³⁴

5.4 TOEKOMSPERSPECTIEF: PILOTS EN BESTUURLIJKE PLANNEN

In dit onderzoek is ook gekeken naar de mate van toekomstperspectief voor dak- en thuisloze mensen in de berichtgeving van Nederlandse kranten in 1999, 2009 en 2019. Toekomstperspectief voor (de situatie van) dak- en thuisloze mensen. Aangezien dit onderzoek focust op een steekproef van alle artikelen over dak- en thuisloosheid in de onderzoeksjaren vallen hier geen verdere cijfermatige conclusies uit te trekken.

De toon van de perspectieven, daarentegen, is in de onderzochte jaren sterk veranderd. Hierbij is gelet op de aard van het toekomstperspectief. Wanneer er sprake was van een impasse in het regelen van opvang¹³⁵, wanneer omwonenden door het uitbrengen van een bod van drie miljoen op een beoogd pand voor een daklozenopvang¹³⁶ of wanneer er zorgen werden geuit over het afbouwen van opvang in nachtopvangcentra¹³⁷ werd een toekomstperspectief als negatief bestempeld.

Als er beloftes gedaan werden over het bieden van onderdak voor buitenslapers¹³⁸ of wanneer bijvoorbeeld een in een artikel uitgelichte pilot een betere toekomst voorziet voor dak- en thuisloze mensen werd dit perspectief als positief bestempeld¹³⁹. Hierbij ligt de focus op politieke ambitie en claims die gemaakt worden over een situatie zonder dak- en thuisloosheid in Nederland, maar ook worden in alle onderzoeksjaren initiatieven belicht die hieraan willen bijdragen of een positieve impact willen leveren op de levens van (ex-)

dakloze mensen. Deze initiatieven variëren van aard: van financiële (baan)hulp¹⁴⁰ en hulpverlening rondom onderdak en verslavingsproblemen tot ontwikkeling van buddynetwerken¹⁴¹ en een sportiever leven¹⁴² voor dakloze mensen.

In de onderzochte jaren valt vooral een stijging op in het aantal artikelen met een neutraal toekomstbeeld. Wanneer een toekomstperspectief niet direct een constructieve oplossing of een uitkomst opleverde voor de situatie van dak- en thuisloze mensen of wanneer er wel een toekomst werd geschetst. Hierbij valt wel aan te tekenen dat een toekomstbeeld ook als neutraal bestempeld is wanneer bepaalde besluiten op de lange (bestuurlijke) baan worden geschoven, en wanneer directe oplossingen of beleid uitblijven.

De toekomstperspectieven worden op artikelniveau gebruikt als stip op de horizon. Zo melden verschillende nieuwsartikelen in 1999 het streven van de toenmalige Amsterdamse wethouder Guusje ter Horst om 'alle' buitenslapers voor 31 december 2000 onderdak te bieden.¹⁴³ In 2009 keert dit mechanisme terug, wanneer de gemeente Rotterdam in augustus aangeeft dak- en thuisloze mensen 'van de straat'¹⁴⁴ te halen. Het neutraal herhalen van deze bestuurlijke doelen roept vragen op over de noties van de eigen maatschappelijke verantwoordelijkheid van journalistieke organisaties, zoals McQuail beschrijft.¹⁴⁵

Toch wordt over het algemeen in de onderzochte kranten in alle jaren een neutraal of positief toekomstbeeld geschetst voor dak- en thuisloze mensen in Nederland, en zoals eerder gesteld, door het vertellen van persoonlijke verhalen van ervaringsdeskundigen vanuit een persoonlijk perspectief geschreven over dak- en thuisloosheid. Maar halen de beleidsplannen het? Hoe verloopt het traject van de hoopgevende pilots ter verbetering van de situatie van dak- en thuisloze mensen? Hoe helpen deze toekomstperspectieven de structurele oorzaken van dakloosheid aan te pakken? Uit de steekproef in dit onderzoek blijkt dat er geen sprake is van journalistieke opvolging van de toekomstperspectieven uit eerdere jaren, waardoor een beleidsplan of pilot, door deze mate van berichtgeving, lijkt te bestaan in een vacuüm en waardoor mogelijk onduidelijkheid zou kunnen ontstaan bij een lezerspubliek waarom er nog altijd dak- en thuisloze mensen in Nederland zijn.

6. CONCLUSIE

'De lijn tussen ons leven en dat van u is heel dun, dunner dan ooit.' Dat stellen dakloze mensen uit Leeuwarden tegen een journalist van De Telegraaf, in een artikel dat op 28 februari 2009 in die krant gepubliceerd wordt. Een journalist van de

131 De Telegraaf, "Geld voor daklozen," 29 mei 2019.

132 Trouw, "Leven en laten leven op 'het landje,'" 18 december 2019

133 De Volkskrant, "Hier voelt nomade zich 'normaal,'" 5 maart 2019.

134 Trouw, "Leven en laten leven op 'het landje,'" 18 december 2019.

135 Trouw, "Haarlemmers lopen te hoop tegen daklozenopvang in 'hun' klooster; buurtprotest," 9 juli 1999.

136 Trouw, "Steffenberg-truc in Heerlen-Zuid – Daklozenopvang," 21 juli 1999.

137 De Volkskrant, "Daklozen zijn weg, hun problemen niet," 21 april 2009.

138 De Telegraaf, "Actie gemeenten tegen groeiende overlast zwervers," 28 april 1999; Trouw, "Rotterdam haalt laatste dak- en thuislozen van de straat," 6 augustus 2009; Trouw, "Permanente hulp aan daklozen in Amsterdam," 19 oktober 2019.

139 De Volkskrant, "Meer woningen in Utrecht voor kwetsbare inwoners," 18 juli 2019; Algemeen Dagblad, "GroenLinks: vergoeding voor dakloze in huis," 30 augustus 2019.

140 De Volkskrant, "Bert heeft last van piepjes en rekeningen," 16 juni 2009; De Telegraaf, "Rotterdam helpt ex-daklozen aan een baan," 3 juli 2019; Trouw, "Gemeenten willen meer woningen en geld voor daklozen," 26 oktober 2019.

141 Algemeen Dagblad, "Leven en overleven," 10 december 1999.

142 De Volkskrant, "Meer voetbal, minder shit," 3 september 2009.

143 Volkskrant, "Daklozenhulp gedwongen tot samenwerking," 25 juni 1999; Trouw, "Niet minder Amsterdamse buitenslapers," 2 november 1999.

144 Trouw, "Rotterdam haalt laatste dak- en thuislozen van de straat," 6 augustus 2009.

145 Dennis McQuail, *Journalism and Society*, (Amsterdam: Sage Publications, 2001), 28.

krant loopt een aantal dagen mee met de - zo schrijft het auteur naamloze artikel - 'ongrijpbaren'. In het verhaal ontmoet de lezer 'een normale man, met een normale uitstraling en normale kleding'. Volgens de auteur van het verhaal zou je 'het niet zeggen, maar de 34-jarige Abel de Haan is hartstikke dakloos'. Abel heeft alleen geen baan of verblijfplaats nadat zijn vaste baan bij de gemeente Leeuwarden in de buitendienst na een conflict werd beëindigd.

Het is een van enkele persoonlijke verhalen die te vinden is in de 120 voor dit onderzoek geanalyseerde journalistieke artikelen uit de dagbladen Algemeen Dagblad, De Volkskrant, De Telegraaf en Trouw in 1999, 2009 en 2019. In het verhaal leert de lezer ook Anton kennen die zijn illegale slaapplek op een industrieterrein toont, 'waar verschimmelde boterhammen, kapotte jazz-cd's en ontelbare lege bierblikken liggen'. Het artikel is zeker niet het enige journalistieke stuk waarin melding gemaakt wordt van de vermeende connectie tussen alcohol en dakloosheid. Dit hoofdstuk zal daar deels op focussen. Bovenal geven we in dit hoofdstuk antwoord op de deelvragen van dit onderzoek, voordat we antwoord geven op de vraag hoe de beeldvorming in de berichtgeving van Nederlandse dagbladen rondom dakloze mensen in 1999, 2009 en 2019 veranderde en ingaan op de mogelijke beperkingen van dit onderzoek en suggesties bieden voor vervolgonderzoek.

In dit onderzoek hebben we in de brede zin gekeken naar de politieke en economische situatie in de jaren 1999, 2009 en 2019. Met deze deelvraag was het de bedoeling om meer te weten te komen over de situatie waar de Nederlandse samenleving zich op dat moment in bevond, zodat vanuit daar mogelijke veranderingen in de beeldvorming wat duidelijker worden. Te zien was hoe het neoliberale gedachtegoed opkwam in de jaren tachtig, waardoor onder meer woningcorporaties voor een deel geprivatiseerd werden. De verzorgingsstaat, die juist opgebouwd werd tot de jaren negentig, werd daarna weer afgebouwd. De roep om minder verzorgingsstaat zette zich door. In 2015 werd de participatiewet ingevoerd en deed de 'participatiesamenleving' haar intrede. Onder deze noemer was het vooral belangrijk dat iedereen een steentje bijdroeg aan de maatschappij. Het aantal daklozen tussen 2009 en 2019 liep op, van 17.800 naar 39.300 mensen tussen de 18 en 65 jaar zonder een dak boven het hoofd. De demografie veranderde ook: een groter aandeel was jong, tussen de 18 en 30 jaar, en ook meer daklozen hadden een niet-westerse migratieachtergrond. Het is niet per se te zeggen wat de oorzaak was voor meer dakloosheid tussen 2009 en 2019. Er is een kans dat de participatiesamenleving, met de kostendelersnorm en beperkingen in de bijstandsuitkering, hier een aandeel in had. Een andere mogelijkheid is de vluchtelingen crisis, waarmee na 2013 een groot aantal vluchtelingen uit oorlogsgebieden in het Midden-Oosten naar Europa kwamen. De meeste asielverzoeken in Nederland werden gedaan in 2015. Zo waren er bijna 10.000 eerste asielverzoeken in alleen oktober van dat jaar.¹⁴⁶

Samen met het afbouwen van de verzorgingsstaat worden mensen zonder dak boven hun hoofd in 1999 vooral nog gezien als mensen die hun zaken niet goed voor elkaar hebben, waardoor ze op straat moeten leven. In de beeld-

vorming worden ze veel in verband gebracht met verslavingsproblematiek en 'junks' - soms zelfs als synoniem van elkaar. Enkele artikelen gaan over oplossingen van dakloosheid. Ook maken veel gemeenten de belofte dat er aan het einde van het jaar 2000 niemand meer op straat hoeft te slapen, iets wat in 1999 nog wel gebeurt omdat de opvangcentra's te vol zitten. Eén artikel gaat over stigmatisering van daklozen. Degene die geïnterviewd wordt in het Algemeen Dagblad stipt aan dat stigmatisering van deze groep mensen een probleem is. 'De meeste daklozen zijn onzichtbaar, en niet verslaafd,' stelt hij. Tien jaar later is er al een verandering gaande in deze benoemde stigmatisering door media van dakloze mensen. In het jaar 2009 is het aantal mensen dat op straat leefde en om hulp vroeg om hun problematiek procentueel gezien gedaald. Mogelijk is dat een verklaring waardoor media een stuk minder drugs- of alcoholproblematiek benoemen als het gaat over dakloosheid. Ondanks de economische crisis gaat het in dat jaar nog niet veel over de economische gevolgen voor dakloze mensen. De term 'economische daklozen' wordt pas tien jaar later veelvuldig gebruikt.

In 2019 wordt het woord 'zwerfver' geen enkele keer meer gebruikt in de veertig artikelen die geanalyseerd zijn in dit onderzoek. Veel minder vaak dan in 1999 komt er een beeld naar voren van een man met een biertje of drugs. Ook wordt er meer geschreven over (ook vrouwelijke) zwerfjongeren. Er worden meer homogene labels gebruikt. De problematiek die vaker naar voren komt is het gebrek aan huizen in Nederland en de psychische problemen. Het toekomstbeeld van de dakloze mensen is neutraler omschreven. Het gaat hier om beleidsmakers die vertellen welke oplossingen zij bedenken. De verantwoordelijkheid ligt hier vaak niet bij degene die geen huis meer heeft.

Als we dus de artikelen uit 1999, 2009 en 2019 met elkaar vergelijken is er zeker een verandering te zien in de beeldvorming over dak- en thuisloosheid. Het gaat van 'zwerfver' naar 'daklozen', van 'junks' naar 'verward persoon'. Nog steeds zijn er woorden nodig om te beschrijven hoe de groep aan dakloze mensen eruit ziet. Maar deze zijn door de jaren heen wel neutraler geworden. Wij zouden kunnen zeggen dat de stigma's relatief gezien afgezwakt zijn, omdat het niet meer alleen de oudere man met onverzorgd uiterlijk en een biertje is die in de teksten naar voren komt. In plaats daarvan gaat het over allerlei problematiek, ligt er een nadruk op de woningnood in Nederland en soms de psychische problematiek waar het misgaat. Het stigma van dakloze mensen is er niet meteen mee verdwenen. Maar het schijnt in elk geval niet meer door elk artikel over dakloosheid heen. Het zou ook kunnen dat journalisten zich bewuster zijn geworden van de invloed die media kunnen hebben. Mogelijk gaan zij hier in de loop der tijd zorgvuldiger mee om. Maar het is ook mogelijk dat demografische veranderingen (zoals meer dakloze jongeren of meer dakloze vluchtelingen) en maatschappelijke veranderingen (zoals de economische crisis en de woningnood) hier een rol in spelen.

6.1 VOORUITZICHT

Daarnaast heerste er in de maatschappij in de jaren negentig een cultuur van steeds minder verzorgingsstaat. Dit heeft zich altijd doorgezet tot nu. Zo analyseert NRC in juni 2021

¹⁴⁶ CBS, "Hoeveel asielzoekers komen naar Nederland?", CBS.nl, eraadpleegd op 24 juli 2021 via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-asielzoekers-komen-naar-nederland->

7. BRONNENLIJST

Algemene Rekenkamer. "Opvang zwerfjongeren 2008." Algemene Rekenkamer: Den Haag, 2008.

Asscher, L.F., Dommering, E.J., Van Eijk, N.A.N.M. & Franken van Bloemendaal, A., *Het redactiestatuut bij dagbladen*. Apeldoorn, Nederland: Het Spinhuis, 2006.

De Boer, Connie en Brennecke, Swantje. Media en publiek: Theorieën over media-impact. Amsterdam, Nederland: Boom Lemma, 2009.

CBS. "Hoeveel asielzoekers komen naar Nederland?" CBS.nl. Geraadpleegd op 24 juli 2021 via: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-asiel-migratie-en-integratie/hoeveel-asielzoekers-komen-naar-nederland>

CBS. "Aantal daklozen sinds 2009 meer dan verdubbeld." CBS.nl. 23 augustus 2019. Geraadpleegd op 1 februari 2021 via <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/34/aantal-daklozen-sinds-2009-meer-dan-verdubbeld>.

Coumans, Maartje, Arts, Koos en Schmeets, Hans. "Vervolgonderzoek daklozenstatistiek 2009-2018." Centraal Bureau voor de Statistiek, november 2019.

De Jonge, Adriaan. "Gemeenten willen af van kostendelersnorm." Binnenlands Bestuur. 9 juni 2021. Geraadpleegd op 14 juli 2021 via: <https://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/nieuws/gemeenten-willen-af-van-kostendelersnorm.17262118.lynx>

Den Otter, H.J., van Leeuwen G.M.J. en Vrolijk, P.C. "Primos Prognose 2009 – De toekomstige ontwikkeling van bevolking, huishoudens en woningbehoefte." ABF Research.

Deuze, Mark. "What Journalism Is (Not)." *Social Media + Society*, (April 2019): 1-4.

Devereux, Eoin. "Thinking Outside The Charity Box: Media Coverage of Homelessness." *European Journal of Homelessness* (Dec 2015. Vol 9.2): 261-273.

Fairclough, Norman. *Media Discourse*. London: Bloomsbury Academic, 1995.

Galtung, Johan en Mari H. Ruge. "The Structure of Foreign News: The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers." *Journal of Peace Research* 2 (1) (1965): 64-90.

Gerbner, George, Gross, Larry, Morgan, Michael en Signorielli Nancy. "Living with Television: The Dynamics of the Cultivation Process." Jennings Bryant and Dolf Zillmann (eds.) in *Perspectives on Media Effects*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1986:17-40.

Haagerup, Ulrik. *Constructive Journalism: Why Negativity Destroys the Media and Democracy – And How to Improve Journalism of Tomorrow*. Rapperswil: InnoVatio Publishing, 2014.

Harcup, Tony en O'Neill, Deirdre. "What is News? Galtung and Ruge Revisited." *Journalism Studies* 2 (2) (2001): 261-280.

Hermans, Liesbeth en Drok, Nico. "Placing Constructive Journalism in Context." *Journalism Practice*, 12(6) (2018): 679-694.

Hutson, Susan, en Liddiard, Mark. Youth homelessness: *The construction of a social issue*. London: Macmillan, 1994.

Julen, Jeanine. "Ze zijn mooier nu, die Vogelaarwijken, dus wonen mensen er met meer plezier." Trouw. 21 augustus 2018 via: <https://www.trouw.nl/nieuws/ze-zijn-mooier-nu-die-vogelaarwijken-dus-wonen-mensen-er-met-meer-plezier~bea905fcl>.

Kennedy, James C. *Een beknopte geschiedenis van Nederland*. Amsterdam: Prometheus, 2018.

Krüger, Uwe. 2017. "Constructive News: A New Journalistic Genre Emerging in a Time of Multiple Crises." In *The Future Information Society: Social and Technological Problems*, edited by Wolfgang Hofkirchner and Mark Burgin. Singapore: World Scientific Publishing Co., 2017: 403-422.

Lee, Barrett, Link, Bruce, en Toro, Paul. "Images of the homeless: Public views and media messages." *Housing Policy Debate*, 2 (1991): 649-682.

Lippmann, Walter. *Public opinion*. New York, NY: Free Press, 1997.
Mediamonitor. "Vormen van Mediaconcentratie." Commissariaat van de Media, geraadpleegd op 5 maart 2021 via: <https://www.mediamonitor.nl/methodiek-2/vormen-van-mediaconcentratie/>.

McQuail, Dennis. *Journalism and Society*. Amsterdam: Sage Publications, 2013.

Nederlandse Zorgautoriteit. "Wachttijden ggz stabiel, maar niet voor alle diagnosegroepen." NZA.nl. 10 juli 2019, via: <https://www.nza.nl/actueel/nieuws/2019/07/10/wachttijden-ggz-stabiel-maar-niet-voor-alle-diagnosegroepen>.

Nelson, Thomas, Clawson, Rosalee en Oxley, Zoe. "Media Framing of A Civil Liberties Conflict and Its Effect on Tolerance." *The American Political Science Review*. 91 (1997): 567-583.

Nijkraake, Jos, Gosselt, Jordy en Gutteling, Jan. "Competing frames and tone in corporate communication versus media coverage during a crisis." *Public Relations Review* 41 (2015): 80-88.

Noble, Thomas F. X., Strauss, Barry, Osheim, Duane, Neuschel, Kristen, Accampo, Elinor. *Western Civilization: Beyond Boundaries*. Boston, MA: Wadsworth, 2007.

Oliver, Laura. "And Now for the Good News: Why the Media Are Taking a Positive Outlook." *The Guardian*, 1 augustus 2016. Geraadpleegd op 8 maart 2021 via: <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/01/and-now-for-good-news-why-media-taking-positive-outlook>.

Overheid.nl. "Participatiewet." Overheid.nl Wettenbank. Geraadpleegd op 12 juli 2021 via: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0015703/2021-07-01>.

Parlement.com. "Kabinet-Kok II (1998-2002)." Kabinetten, Parlement.com, laatst bekeken op 28 juni 2021 via: https://www.parlement.com/id/vh8lnhrnvx4/kabinet_kok_ii_1998_2002.

Parlement.com. "Kabinet-Balkenende IV (2007-2010)." Parlement.com geraadpleegd op 12 juli 2021 via: <https://www.parlement.com/id/vhnmnt7mqgz/>

dat er voor het eerst sinds de jaren tachtig een omslag in de lucht lijkt te hangen. Terwijl Rutte III nog 300 miljoen euro wilde bezuinigen op de WIA-uitkering, werd dat plan ingetrokken na protest van vakbonden. Verschillende publieke partijen pleiten nu voor verzuimen, met onder meer een hogere bijstandsuitkering, betere begeleiding van werklozen en de terugkeer van de sociale werkvoorziening voor mensen met een handicap - allemaal zaken die in de afgelopen decennia zijn uitgekleeft.¹⁴⁷ Er lijkt een kentering zichtbaar waarin een socialer beleid op komst is. Dat zal mogelijk ook zijn doorwerking hebben in de manier waarop er e in de media anders naar dakloze mensen gekeken kan worden.

6.2 DISCUSSIE

Dit onderzoek over de beeldvorming van dakloze mensen in Nederlandse dagbladen in 1999, 2009 en 2019 geeft een overzicht van de beschrijvingen en gebruikte labels in Nederlandse dagbladen. Het onderzoek is beperkt gebleven tot de gebruikte beelden en labels, en is niet concreet ingegaan op de mate waarin deze beschrijvingen in lijn zijn met de heterogeniteit van de populatie daklozen in Nederland en de feitelijke juistheid van de beschrijvingen van de dakloze populatie in Nederland.

Daarnaast heeft dit onderzoek ook niet gekeken naar de mate waarin de artikelen over (de situatie van) dakloze mensen in Nederland impact hebben gehad op het beeld dat Nederlandse lezers van deze groep hebben. Evenmin is er gekeken naar het effect van de berichtgeving en gebruikte labels op het zelfbeeld van dakloze mensen. We kunnen hier ook geen uitspraken over doen. Daarnaast is dit onderzoek zoals eerder beschreven gebaseerd op een steekproef van alle gepubliceerde artikelen over dak- en thuisloosheid in Nederland in de geselecteerde onderzoeksjaren en geselecteerde mediakanalen. Door deze beperkende factor kunnen we enkel uitspraken doen over de bevonden beeldvorming in de 120 geanalyseerde artikelen. Toekomstig onderzoek waarin geen gebruik gemaakt wordt van een steekproef artikelen kan uitgebreidere inzichten bieden op de manier waarop dakloze mensen in de berichtgeving van Nederlandse dagbladen naar voren komen.

Verder zou toekomstig onderzoek naar het effect van de journalistieke berichtgeving op de beeldvorming van de doelgroep zelf evenals het effect op nieuwsconsumenten wenselijk zijn. Zeker met het oog op de groeiende tendens van constructieve journalistiek is het interessant te onderzoeken in hoeverre het constructieve narratief een weerslag heeft op de publieke percepties rondom dak- en thuisloosheid evenals op het zelfbeeld van dak- en thuisloze mensen.

Tot slot is het ook wenselijk om toekomstig onderzoek te doen naar de manier waarop journalisten en beleidsmakers zich bewust zijn in de manier waarop beleidsbepalende begrippen hun uitwerking hebben op de doelgroep waarop beleidsmaatregelen betrekking hebben, evenals op het publieke debat.

¹⁴⁷ Christiaan Pelgrim, "Uitkeringen in Nederland: steeds iets minder, steeds iets selectiever", *NRC Handelsblad*, 30 juni 2021, geraadpleegd op 20 juli 2021, <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/06/30/inkomensbescherming-steeds-iets-minder-steeds-iets-selectiever-a4049392>.

kabinet_balkenende_iv_2007_2010.

Parlement.com. "Coalitieakkoord tussen de Tweede Kamerfracties van CDA, PvdA en ChristenUnie." Parlement.com, geraadpleegd op 12 juli 2021 via: <https://www.parlement.com/9291000/d/coalitieakkoordcdapvdacu.pdf>.

Parlement.com. "Dr. W.S.P. (Pim) Fortuijn." Parlement.com. Geraadpleegd op 7 juli 2021 via: https://www.parlement.com/id/v9g9fgopr9x0/w_s_p_pim_fortuijn#p.overig.

Parlement.com. "Lijst Pim Fortuyn (LPF)." Parlement.com. Geraadpleegd op 12 juli 2021 via: https://www.parlement.com/id/vh8lnhrp1wz0/lijst_pim_fortuyn_lpf.

Parlement.com. "Partij voor de Vrijheid (PVV)." Parlement.com. Geraadpleegd op 12 juli 2021 via https://www.parlement.com/id/vhnm7m4rqi/partij_voor_de_vrijheid_pvv

Parlement.com. "Parlementaire ondervraging kinderopvangtoeslag." Parlement.com. Geraadpleegd op 12 juli 2021 via: https://www.parlement.com/id/vla6g4unpswa/parlementaire_ondervraging.

Pascale, Celine-Marie. "There's No Place Like Home: The Discursive Creation of Homelessness." *Cultural Studies <-> Critical Methodologies* 5, no. 2 (May 2005): 250–268.

Pelgrim, Christiaan. "Uitkeringen in Nederland: steeds iets minder, steeds iets selectiever. NRC Handelsblad, 30 juni 2021. Geraadpleegd op 20 juli 2021 via: <https://www.nrc.nl/nieuws/2021/06/30/inkomensbescherming-steeds-iets-minder-steeds-iets-selectiever-a4049392>.

Pew Research Centre. "Informatieblad: Opvattingen over nieuwsmedia en politiek in Nederland." 30 november 2018. Geraadpleegd op 8 maart 2021, via: <https://www.pewresearch.org/global/fact-sheet/informatieblad-opvattingen-over-nieuwsmedia-en-politiek-in-nederland/#het-gebruik-van-sociale-media-en-zienswijzen>.

Platt, Steve. "Home Truths: Media Representations of Homelessness." In Franklin, B. (Ed.) *Social Policy, The Media and Misrepresentation*. London: Routledge, 1999: 104–117.

Rijksoverheid. "Regeerakkoord 2017: 'Vertrouwen in de toekomst.'" Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 12 juli 2021 via: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2017/10/10/regeerakkoord-2017-vertrouwen-in-de-toekomst>.

Rijksoverheid. "Wat is de kostendelersnorm in de bijstand?" Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 19 juli 2021 via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/bijstand/vraag-en-antwoord/wat-is-de-kostendelersnorm-in-de-bijstand>.

Rijksoverheid. "Gevolgen Participatiewet." Rijksoverheid.nl. Geraadpleegd op 19 juli 2021 via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/participatiewet/gevolgen-participatiewet>

Trouw. "Over ons." Trouw.nl. 5 juni 2019. Geraadpleegd op 9 februari 2021 via <https://www.trouw.nl/nieuws/over-ons~b7aea298/>

Tweede Kamer der Staten-Generaal. "Kabinetformatie 1998." Vergaderjaar 1997–1998, Den Haag: 3 augustus 1998.

Van Hoewijk, C. "The Role of the Media in Informing the Public (Press, Radio, Television)." In: Hippus H., Lauter H., Ploog D., Bieber H., van Hout L. (eds) *Rehabilitation in der Psychiatrie*. Springer, Berlin, Heidelberg, 1989: 337–341.

Van Doorn, Lia. "De traditionele dakloze bestaat niet meer." *Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken* (zomer 2020 nummer 2): 42–45.

Van Steenberghe, Frank. "Zonder marge, geen centrum." PHD dissertatie. Erasmus Universiteit Rotterdam, 2020.

Richter, Solina, Kovacs Burns, Kathy., Mao, Yiping, Chaw-Kant, Jean, Calder, Moira, Mogale Ramadimetja, Goin, Lyla en Schnell, Kerry. "Homelessness coverage in major Canadian newspapers, 1987–2007." *Canadian Journal of Communication*, 36(4) (2011): 619–635.

Shrum, L.J. "Media consumption and perceptions of social reality: Effects and underlying processes." In Bryant, J. & Zillmann, D. (eds.), *Media effects: Advances in theory and research*. Mahwah, NJ: Erlbaum, 2002: 69–96.

Weimann, Gabriel. *Communicating unreality: Modern media and the reconstruction of reality*. Thousand Oaks, CA: Sage, 2000.

8. BIJLAGEN

8.1 GERAADPLEEGDE EN GEANALYSEERDE ARTIKELEN

8.1.1 1999 DE VOLKSKRANT

- Blanken, Henk & Luyten, Marcia. "Niet bij de goot alleen." De Volkskrant. 17 april 1999.
- De Graaf, Peter. "De ZWOP, dat is een ballentent." De Volkskrant. 19 juli 1999.
- Halberstadt, Jutka. "Met een huis heb ik geen coke nodig." De Volkskrant. 2 juli 1999.
- N.N. "Stefan en Gina en Dennis hangen rond en blowen wat." De Volkskrant. 20 mei 1999.
- N.N. "Dakloze kan kamer huren in Amsterdams woonhotel." De Volkskrant. 24 juni 1999.
- N.N. "Bedelaar is beter af met huurhond." De Volkskrant. 28 juni 1999.
- N.N. "Beter opvang voor gestoorde zwervers." De Volkskrant. 20 oktober 1999.
- Schenk, Weert. "Daklozenhulp gedwongen tot samenwerking." De Volkskrant. 25 juni 1999.
- Van de Poel, Philip. "De lichte band tussen ex-dakloze en maatje." De Volkskrant. 10 juli 1999.
- Van den Broek, Mark. "Jacht op duiven kost dakloze zijn baantje." De Volkskrant. 7 mei 1999

TROUW

- Butijn, Helene. "Politici: Daklozen worden serieus genomen; feest." Trouw. 18 november 1999.

- Dwarkasing, Arlette. "Ik smijt niet meer met stereo-installaties." Trouw. 13 oktober 1999.
- Marlet, George. "Haarlemmers lopen te hoop tegen daklozenopvang in 'hun'klooster; buurtprotest." Trouw. 9 juli 1999.
- N.N. "Dakloze loopt verwondingen op/brandende slaappleaats wekt onrust onder Utrechtse zwervers." Trouw. 11 januari 1999.
- N.N. "Ontzie dakloze die werkt." Trouw. 15 februari 1999.
- N.N. "Aantal dak- en thuislozen twintig procent gestegen." Trouw. 2 juli 1999.
- N.N. "Klagers over daklozen moeten helpers worden." Trouw. 10 juli 1999.
- N.N. "Steffenberg-truc in Heerlen-Zuid – Daklozenopvang." Trouw. 21 juli 1999.
- N.N. "Niet minder Amsterdamse buitenslapers." Trouw. 2 november 1999.
- Van Dijk, Harmen. "Daklozen krijgen peptalk van Emile Ratelband." Trouw. 5 maart 1999.

DE TELEGRAAF

- Couwenhoven, Ron en Korver, Henny. "Daklozen hopen dat Trix even langs komt. De Telegraaf. 24 april 1999.
- Loonen, Patrick. "Soep helpt daklozen de winter door." De Telegraaf. 10 februari 1999.
- Mantel, Arianne. "Slechte opvang jaagt daklozen uit Amsterdam." De Telegraaf. 15 januari 1999.
- N.N. "Schrijnend tekort daklozen-opvang." De Telegraaf. 24 maart 1999.
- N.N. "Liever honkbalknuppel dan Emile Ratelband." De Telegraaf. 8 april 1999.
- N.N. "Orologsdreiging rond Magdalenaklooster." De Telegraaf. 22 juli 1999.
- N.N. "Steeds meer vrouwen en kinderen dakloos." De Telegraaf. 27 augustus 1999.
- N.N. "Zwervers krijgen 'vaste vriend.'" De Telegraaf. 27 oktober 1999.
- Paping, Annemiek. "Actie gemeenten tegen groeiende overlast zwervers." De Telegraaf. 28 april 1999.
- Termaat, Gijsbert en De Vries, Tjerk. "Bang in Bijlmer-spookflat." De Telegraaf. 17 september 1999.

ALGEMEEN DAGBLAD

- Groenendijk, Bas. "Zwervers in Nijmegen bieden service." Algemeen Dagblad. 1 mei 1999.
- Langerak, Henk. "Ratelband in de verdrinking bij daklozen." Algemeen Dagblad. 8 april 1999.
- N.N. "Overlast zwervers is Nijmegen teveel." Algemeen Dagblad. 28 april 1999.
- N.N. "Vrouwen en kinderen vaker dakloos." 2 juli 1999.
- N.N. "Zwervers vinden Leiden helemaal geen paradijs." Algemeen Dagblad. 9 juli 1999.
- N.N. "Alle Amsterdamse daklozen krijgen een slaappleaats." Algemeen Dagblad. 2 november 1999.
- N.N. "Leven en overleven." Algemeen Dagblad. 10 december 1999.
- Pekelder, Willem. "Een blad over net-niet-wINNERS." Algemeen Dagblad 11 mei 1999.
- Van de Sande, Monique. "De dakloze als populaire mediafiguur." Algemeen • Dagblad. 21 mei 1999.
- Tjon a Fong, Marjorie. "Zwerven op te grote schoenen." Algemeen Dagblad. 23 oktober 1999.

8.1.2 2009 DE VOLKSKRANT

- Annema, Poul. "Meer voetbal, minder shit; reportage daklozen strijden in milaan om wereldkampioenschap." De Volkskrant. 3 september 2009.
- Dagelet, Hans-Maarten. "Een camping voor notoire, dakloze zorgmijders." De Volkskrant. 11 juni 2009.
- Huisman, Charlotte. "Daklozen zijn weg, hun problemen niet." De Volkskrant. 21 april 2009.
- Huisman, Charlotte. "Bert heeft last van piepjes en rekeningen." De Volkskrant. • 16 juni 2009.
- Huisman, Charlotte. "Opvang daklozen Almere overvraagd." De Volkskrant. 5 augustus 2009.
- Knols, Karolien. "Doktoren langs de rafelrand." De Volkskrant. 31 januari 2009.
- Sligter, Anja. "Omni-zorg verschaft bed, brood én een carrière; accent dak en thuislozen." De Volkskrant. 24 april 2009.
- Van Bussel, Mariëlle. "Buitenspel; dakloos en voetbalkampioen." De Volkskrant. 21 november 2009.
- Van Lieshout, Marcel. "Buitenslaper weg uit grote stad." De Volkskrant. 11 april 2009.
- Van Weezel, Tjerk Gualthérie. "Wie een coach wil, is geen loser; interview onderzoekers over effect begeleiding kansarme jongeren." De Volkskrant. 27 oktober 2009.

TROUW

- Bakker, Maartje. "Tafels aan de kant voor veldbedden daklozen." Trouw. 22 december 2009.
- Ei Barkany, Ludette. "Jong, hip en het zwerven mee: 'het ene moment kun je de wereld aan en ineens zeul je met je koffertje.'" Trouw. 15 december 2009.
- N.N. "Maakbare dak- en thuisloze bestaat niet; daklozenopvang Rotterdam." Trouw. 9 april 2009.
- N.N. "Rotterdam haalt laatste dak- en thuislozen van de straat." Trouw. 6 augustus 2009.
- N.N. "Gratis slaappleaats en warme maaltijd voor daklozen." Trouw. 15 december 2009.
- Nourhussen, Seada. "Waar zijn ze nou gebleven?; winterweer daklozen zoeken tevergeefs naar lotgenoten in de vrieskou." Trouw. 9 januari 2009.
- Slager, Seije. "Dakloze strijdt om slaapplek voor koudste nacht." Trouw. 6 januari 2009.
- Stam, Jeroen. "Steeff Slappendel is eindelijk van de straat." Trouw. 1 augustus 2009.
- Van Haastrecht, Ruud. "Verslaafden leren filosoferen; wat moet dit worden? dacht dominee Visser bij de eerste les." Trouw. 27 maart 2009.
- Van Haastrecht. "Ook gevangenis brengt zwerver onderdak; Ministerie flatteert cijfers daklozen." Trouw. 11 april 2009.

DE TELEGRAAF

- N.N. "Goed gedrag van daklozen." De Telegraaf. 10 februari 2009.
- N.N. "Daklozen? Je hoeft er niet als Swiebertje uit te zien." De Telegraaf. 28 februari 2009.
- N.N. "Het verrotte leven van Stephanie-Joy; dakloos, verslaafd en gehandicapt. 'Sommige mensen hebben minder kansen dan anderen.'" De Telegraaf. 18 maart 2009.
- N.N. "Daklozen in de watten gelegd." De Telegraaf. 11 juni 2009.
- N.N. "Zwerver met hart van goud." De Telegraaf. 14 augustus 2009.
- N.N. "Een sieraad met een verhaal: 'Creaties te zien en te koop van mensen met een probleempje.'" De Telegraaf. 20 november 2009.
- N.N. "Junks tussen de kinderen." De Telegraaf. 4 december 2009.
- N.N. "Nederlandse daklozen kansloos." De Telegraaf. 10 december 2009.
- N.N. "Zwerver leeft kort." De Telegraaf. 18 december 2009.
- Pruijm, Fred. "Daklozen voor 1,5 ton met vakantie: op kosten van Rotterdam." De Telegraaf 4 juli 2009.

ALGEMEEN DAGBLAD

- Docter, Suzanne. "V&D en Leger des Heils beginnen winkelketen." Algemeen Dagblad. 15 september 2009.
- Lagerweij, Peter. "Vrieskou - daklozen verplicht binnen slapen." Algemeen Dagblad. 6 januari 2009.
- Lagerweij, Peter. "Geef daklozen een eigen camping." Algemeen Dagblad. 9 juni 2009.
- N.N. "Groene bal als symbool voor sociale projecten in voetbal." Algemeen Dagblad. 16 mei 2009.
- N.N. "Tienduizenden bierblikjes achtergebleven in zwerverskamp." Algemeen Dagblad. 29 mei 2009.
- N.N. "Woonruimte voor alle zwervers in Twente." Algemeen Dagblad. 10 oktober 2009.
- N.N. "Daklozen naar nieuwe plaats gedwongen." Algemeen Dagblad. 21 oktober 2009.
- N.N. "Meer kerken vangen ex-boeven op." Algemeen Dagblad. 28 november 2009.
- N.N. "Daklozen willen geen spuit." Algemeen Dagblad. 30 november 2009.
- Rotman, Robin. "Bij ons zijn schrijnende gevallen ook welkom." Algemeen Dagblad. 28 november 2009.

8.1.3 2019

DE VOLKSKRANT

- Ballan, Hanin. "Blijf met dakloze als huisgenoot." De Volkskrant. 19 januari 2019.
- De Graaf, Peter. "Aan de ghb, dus niet welkom in de opvang." De Volkskrant. 20 augustus 2019.
- Effting, Maud. "Dan maar in het Vondelpark kamperen." De Volkskrant. 23 augustus 2019.
- Huisman, Charlotte. "Uit nood woont Bryan overdag in de bieb." De Volkskrant. 10 januari 2019.
- Huisman, Charlotte. "Meer woningen in Utrecht voor kwetsbare inwoners." De Volkskrant. 18 juli 2019.
- Huisman, Charlotte. "Bed, kast, begeleiding - en hoop." De Volkskrant. 5 december 2019.
- Le Clercq, Arnout. "Dakloos in Nederland, maar terug naar Polen? Liever niet." De Volkskrant. 24 oktober 2019.
- Stoffelen, Anneke. "Hier voelt nomade zich 'normaal'." De Volkskrant. 5 maart 2019.
- Thijssen, Wil. "Aantallen daklozen in tien jaar verdubbeld." De Volkskrant. 23 augustus 2019.
- Van Weezel, Tjerk Gualthérie. "Kabinet moet daklozen aan woonruimte helpen." De Volkskrant. 24 oktober 2019.

TROUW

- Claus, Sybilla. "Daklozencamping Vondelpark van de baan." Trouw. 23 augustus 2019.
- Gaasbeek, Hans. "Bankier blijft buiten schot, dakloze niet." Trouw. 22 februari 2019.
- Goudsmit, Robin. "Leven en laten leven op 'het landje'." Trouw. 18 december 2019.
- Heinsman, Sander. "Iedereen heeft recht op dak boven het hoofd." Trouw. 28 augustus 2019.
- N.N. "Permanente hulp aan daklozen in Amsterdam." Trouw. 19 oktober 2019.
- N.N. "Gemeenten willen meer woningen en geld voor daklozen." Trouw. 26 oktober 2019.
- Pols, Gidi. "Ex-daklozen kampen met hoge terugval." Trouw. 7 oktober 2019.
- Pols, Gidi. "Een bed voor daklozen, als er plek is." Trouw. 23 oktober 2019.
- Schoonen, Willem. "Leger des Heils: nog meer daklozen." Trouw. 24 oktober 2019.
- Van Heerde, Johan. "Aantal daklozen in Nederland naar recordhoogte." Trouw. 23 augustus 2019.

DE TELEGRAAF

- Frankenhuis, Gerda. "Rotterdam helpt ex-daklozen aan een baan." De Telegraaf. 3 juli 2019.
- Kalkman, Niels. "Jonge dakloze onder dak." De Telegraaf. 2 mei 2019.
- Mensink, Mark. "'Perronslaper' Paul is terug." De Telegraaf. 20 februari 2019.
- N.N. "Bewoners zijn niet overvallen." De Telegraaf. 14 februari 2019.
- N.N. "G4 luidt noodklok over daklozen." De Telegraaf. 28 oktober 2019.
- N.N. "Manager van de daklozen." De Telegraaf. 14 november 2019.
- N.N. "Hamburgers voor 500 daklozen met kerst." De Telegraaf. 20 december 2019.
- Ritman, Maarten. "Actie tegen spuiten bij tuin daklozenopvang." De Telegraaf. 12 november 2019.
- Van Renselaar, Michiel. "Geld voor daklozen." De Telegraaf. 29 mei 2019.
- Verkaik, Tanja. "Moerwijk schrikt van winteropvang." De Telegraaf. 14 november 2019.

ALGEMEEN DAGBLAD

- Akyol, Özcan. "Daklozen." Algemeen Dagblad. 24 augustus 2019.
- Diekstra, René. "Waar woon je, en is dat huis ook jouw thuis?." Algemeen Dagblad. 2 juli 2019.
- Nieuwenhuis, Marcia. "Aantal daklozen in 10 jaar verdubbeld." Algemeen Dagblad. 23 augustus 2019.
- Nieuwenhuis, Marcia. "Gert (68) leeft in opvang uit een plastic box." Algemeen Dagblad. 23 augustus 2019.
- N.N. "Goedkope woningen afbreken? 'Dat is een héél erg slecht idee!'" Algemeen Dagblad. 23 augustus 2019. N.N. "'Bosslapers' krijgen opvang." Algemeen Dagblad. 4 december 2019.
- Van der Aa, Edwin. "GroenLinks: vergoeding voor dakloze in huis." Algemeen Dagblad. 30 augustus 2019.
- Van Hulten, Machteld. "'De wereld is van iedereen, ook van daklozen.'" Algemeen Dagblad. 21 december 2019.
- Tienhoven, Guido. "'Als BN'er moet je wat terugdoen, vind ik.'" Algemeen Dagblad. 21 december 2019.
- Voskuil, Koen. "Daklozen extra de klos als gemeente inschrijving weigert." Algemeen Dagblad. 21 januari 2019.